257

595
1941

अथयंत्रराजसटीकप्रारंभः ग्रंथसंख्या १३६७ प्र.२७

श्रीगणेशायनमः ॥ प्रणम्यसर्वज्ञपदारविंदंसरेर्महेंद्रस्यपदोद्भुजेंच ॥ ननो ॥ ५ तिनद्वृषिनयंत्रराजग्रंथस्यथीकांमल्लयेंदुसूरिः ॥ १
अथप्रथमतः प्रारंभिनस्यसकलग्रंथसारभूतस्ययंत्रराजग्रंथस्यनिरंतरांतरायनिर्वापणायशिष्यपरंपरास्रप्रत्ययगमनायभक्तजन
मनः कल्पद्रुमायमाणस्वाभीष्टदेवतागुरुनमस्कारपूर्वंप्रयोजनसहितग्रंथाभिधेयमादेग्रंथकारः ॥ श्रीसर्वज्ञपदांबुजंहृदिपराम्र
श्यप्रभावप्रदं श्रीमंतंमदनास्यरिसगुरुंकृत्स्नाणकल्पद्रुमं ॥ लोकानोहितकाम्ययाप्रकुरुतेसंघत्रराजागमंनानाभेदयुतंचमत्कृति
करंसूरिर्महेंद्राभिधः ॥ १ ॥ स्यष्टार्थमेतत् अत्रसर्वज्ञपदारविंदप्रणमनंयुक्तमेवतिनैवशास्त्रेषुसर्वज्ञनायाः सभवात् ॥ अ
थग्रंथकृदेतत्करणेकारणमाह ॥ अपारसंसारकृतिकृतिवभुवुर्नचुराः परंनेदुर्बोधंगणितमरचिप्राग्मतिभिः ॥ ततः स्वल्पंसारंविष
दमिदंमत्वेनसूगमंविनन्वेदृशास्त्रेहृदयहृदानंदकृतये ॥ २ ॥ कुप्राप्यथाबहुविधायकेनः स्वल्पाप्यायंशागमानिजनिजप्रतिभावि
शेषात् ॥ नान्वारिधीनिवविलोऽन्नयस्मधायथावत्तत्सारभूतमखिलंप्रतिपाद्यतेत्र ॥ ३ ॥ स्पष्टार्थं ॥ अथसूत्रकृदेवयत्रराजमहिमा
नंचेष्टं ॥ यथानटःप्रेक्षकलत्थेव ॥ ४ ॥ इदमतिसिद्धार्थं ॥ अथप्रत्यंशांशशिश्रयस्यकमजीवाकोष्ठकाः कलादिकाः सांतराश्रिरत्यंते ॥
अथोत्क्रमज्यानयनं ॥ यत्यात्रुवाधः कलिकादिकंतदन्तीतभाग्यांतरखंडकघ्नं ॥ षष्ठाहतंलब्धफलैर्नियुक्तंक्रमोत्क्रमात्स्याद्भुजकोटिसं
ज्ञं ॥ ५ ॥ अस्यव्याख्या ॥ भुजकोटिज्यानयनेभुजकोटिभागानामधस्ताद्यदिकलिकाविकलादिकंभवतिनदादतीतभाग्यांतरखंडघ्न
गुणितंषष्ट्यापहृतंलब्धफलैक्षिप्तीक्रमेउत्क्रमेचभुजकोटिर्भवेत्स्यात् ॥ अत्रोदाहरणं ॥ ॥ रवेः परमक्रांतिभागाः २३ । ३५ एषांभु
ज्ज्यानयनार्थंएतएवभुजांशाः कल्प्यंते ॥ यथाराशित्रयस्यभुजइतिसंज्ञा ॥ तत्रैकोराशिस्त्रिंशदंशाः एतेषांभुजज्यानयनंयथा ॥
क्रमज्यानयनंयथा ॥ क्रमज्याकोष्ठकेषुत्रयोविंशानामधस्तात्राघंफलंकलाः १४०६ विकलाः ३९ तस्यांतरं ५०।३६ अनेनभुजभा
गामधस्थाःकलाः ३५ गुण्यंतेजानाः १९९५।१२६० अधस्तनांक्रमज्यषष्ठभागेलब्धा २१ उपरिस्थितेजानाः कलाः २०१६ एषांषष्ठ
भागलब्धाः कलाः ३३।३६ पूर्वंकलाः १४०६।३९ योज्याजानंपरमक्रांतिभागानांभुजज्याकलादिकाः १४४०।१५ अथक्रमेणकोटि

597
1941

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

यंत्र०

अंशाः	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३
क्रमज्याकृतिः	० ३३	२	५	७	९	११	१३	१५	१७	१९	२१	२३	२५	२७	२९	३१	३३	३५	३७	३९	४१	४३	४५
अंतरणि	० ३०	२ ४४	३ ५०	४ ५५	५ ०	५ ५	५ ९	५ १०	५ ११	५ १०	५ ९	५ ७	५ ४	५ ०	४ ५५	४ ४९	४ ४२	४ ३४	४ २५	४ १५	४ ४	३ ५२	३ ३९
अंशाः	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६
क्रमज्या	३४ ५५	३५ ०९	३५ २०	३५ २९	३५ ३७	३५ ४३	३५ ४७	३५ ४९	३५ ४९	३५ ४७	३५ ४३	३५ ३७	३५ २९	३५ २०	३५ ०९	३४ ५५	३४ ४०	३४ २३	३४ ०५	३३ ४५	३३ २४	३३ ०१	३२ ३६
अंतरणि	३९ ४	३९ २	३९ ०	३८ ५८	३८ ५६	३८ ५३	३८ ४९	३८ ४५	३८ ४०	३८ ३४	३८ २७	३८ १९	३८ १०	३८ ०	३७ ४९	३७ ३७	३७ २४	३७ १०	३६ ५५	३६ ३९	३६ २२	३६ ४	३५ ४५
अंशाः	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०
क्रमज्या	३१ ०८	३० ३९	३० ०९	२९ ३८	२९ ०६	२८ ३३	२७ ५९	२७ २४	२६ ४८	२६ १२	२५ ३५	२४ ५८	२४ २०	२३ ४२	२३ ०३	२२ २४	२१ ४५	२१ ०५	२० २५	१९ ४५	१९ ०५	१८ २५	१७ ४५
अंतरणि	४० ५	४० ५	४० ४	४० २	३९ ५९	३९ ५५	३९ ५०	३९ ४५	३९ ३८	३९ ३०	३९ २१	३९ १२	३९ ०	३८ ४७	३८ ३३	३८ १८	३८ ०	३७ ४१	३७ २१	३७ ०	३६ ३८	३६ १५	३५ ५१
अंशाः	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३
क्रमज्या	१६ ४५	१५ ४५	१४ ४५	१३ ४४	१२ ४२	११ ३९	१० ३५	९ ३०	८ २४	७ १७	६ ०९	५ ०	३ ५०	२ ४०	१ २९	० १७	० ५	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०
अंतरणि	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०

५९९

१९४१

त्यानयनं॥ रवेः क्रांत्यंशाः॥ एवंभुजभागाः २३।३५ एतैर्नवतेः ९० ऋणाः क्रांत्यंशाः ६६।२५ षट्षष्टिभागानांमध्यः प्राप्तंफलंकलाः ३२।८
४६ तदधोंतरं २५।३ अनेनभुजभागानांमध्यस्थितं २५ संगुण्यषष्ट्याविभज्यालब्धंकलाः १०।२५ उपरितनांकेक्रमेणक्षिप्यंतेजातंक्रांति
ज्या ३२।९।१२ अथोक्रमेणभुजज्यानयनं॥ भुजभागाः २३।३५ उक्रमज्याक्रांत्येकषुभुजभागानामधः प्राप्तंकलादि २८।११ तदधोंतरं २५।२
अनेनाधस्तनाः कलाः गुण्यंते॥ षष्ट्याभागेलब्धं १४।३६ उपरितनांकेरेवाज्याजानाः परमक्रांतेरुक्रमज्याकलाद्याः ३०।४७ अथोक्रमेण
क्रांतिज्यानयनं॥ यथाप्राग्गुरुक्रांतिभागाः ६६।२५ ततउक्रमज्याक्रांत्येकषुक्रांतिभागानामधः प्राप्तंकलादि २१३५।४५ तदधोंतरं ५१
३५ अनेनाधस्तनाः कलाः २५ गुण्यंतेषष्ट्याभागेलब्धं २९।१३ परित्यस्यज्ञातापरमक्रांतिभागानामुक्रमज्या २१५९।४५ एवंसर्वत्रक्रमो
क्रमाभ्यांभुजक्रांतिज्यासाधनेकार्ये॥ भुजक्रांतिज्यानयनेचाह॥ गतैष्यक्रांत्योर्भुजक्रांतिभोग्यस्थिद्युघ्नाश्चापलवाः स्थितांशकाः॥
षष्ट्याहतास्त्रिंशतरक्रांत्यंशकाः क्रमोक्रमाभ्यांतदधः कलादि॥ ६॥ त्यारब्धा॥ ॥ पूर्वं १३ ज्यक्रांतिज्याचसाधितानस्याः प्रत्यंशफलज्यो
क्रांपतितेनतद्धृत्यक्रांत्यंशकाधनुरंशास्युः॥ शेषंषष्टिघ्नंक्रांत्यंशकाधः स्थितांशैक्रमेणविभक्तंधनुरंशानामधस्तान्न्यस्तंक्रमोक्रमाभ्यांकलादि
क्रांपनुर्भवति॥ उदाहरणं॥ ॥ पूर्वक्रमभुजज्या १४।४० अस्याअधस्तनयोर्विंशतितमक्रांत्यंशकाधश्छिन्नंक्रमज्याक्रांत्यंशकाः १५।०५ ३९।या
तिनाशेषे ३३।३५ षष्ट्यासंगुणितंजातं २०१५ एतदधस्तनक्रांत्यंशकांतरेणैकेन ५९।२५ भाज्यतेलब्धंकलाः ३५ धनुरंशानामधोर्धस्त्याध
नुरंशाः संपन्नाः॥ एवंसर्वत्रयापसाधनेकार्ये॥ अथप्रत्यंशराशित्रयस्यपरमक्रांतिक्रांत्यंशकलिरुच्यते॥ अधक्रांत्यानयनं॥ स्ववाद्यधश्चै
कलिकादिकंस्यादतीतभाग्यांतरनाडितंतत्॥ षष्ट्याहतंभुक्तफलेनियुक्तंयत्रस्फुटाः क्रांतिकलाभवंति॥ ७॥ अस्यव्याख्या॥ ॥ स्ववा
नंभुजांशानामधस्ताद्यादिकलिकादिकंफलंभवतितदातदतीतभाग्यांतरनाडितंषष्ट्याभक्तंभुक्तफलेक्षिप्तंवयंत्रेस्फुटाक्रांतिकलाभ
वंति॥ उदाहरणं॥ भुजांशाः १०।३० ततः क्रांतिफलक्रांत्येकषुदशांशानामधः प्राप्तंफलंकलादि २३।२ तदधोंतरं २३।४० अनेनो
क्तेरणपूर्वोक्तत्रिंशता ३० गुण्यंतेजातानि ६९०।१२० अधोंकस्यषष्ट्याभागेलब्धाः २० विकलाः ५० तेऽपरियुक्ताः जाताः १९०
भक्ताः लब्धं ११।१ एतद्भुक्तफलेनियुक्तं २३।२ क्रांतिकलाः संपन्नाः २५०।५२ एवंसर्वत्रापि॥ स्ववानामधोकलादिकंभवतितत्रैवंप्र
क्रिया॥ अथ १३ ज्यांशानपतिः ९० नैषांमधः कलादिकंनास्तितः क्रांतिफलज्याक्रांत्येकनवत्यंशानामधः प्राप्तंफलंकलादि १४९५।९

601
1961

नानतिभागात्लब्धस्यारात्रियत्रस्यपरमक्रांतिकात्लाभवंति आसामेवक्रमज्यानांषष्ट्याभागेलब्धापरमक्रांत्यंशाः २३।३९ एवमन्यत्राधिक्रांति
साधनंकार्यं॥अथत्रयोदशराशिषट्कस्यस्वाहोरात्रसाधनं॥भुजांशाक्रांतोविपरीतभोग्यमेषप्रमाणेन १९।३८ हताद्दशाच्च॥भुजज्यायातु
क्रमयातनीयलब्धंफलंनवछक्कलंदिनस्य॥ ९॥ व्याख्या॥ ॥भुजांशाक्रांतोयविपरीतभोग्यमेषप्रमाणेनहृतात्भुजक्रमज्यायाभक्तात्ननस्त
स्यायत्फलंतद्दिनस्यशकलैरवंडंभवति॥अत्रोदाहरणं॥यथाप्रथमांकस्यभुजलव १।१०।० एषामुक्रमज्या १३३ इयंमेषतुल्यप्रमाणेन
१९।३८ गुण्यतेजातो ६२७।१२५४ अधस्तनांकस्यषष्ट्याभागेलब्धाः २० शेषाः ५४ लब्धांकाः २० उपरितनांकरूपेयोजिता ६४७ एषा
मपिषष्ट्याभागेलब्धाः १० उपरितनशून्यस्थानेस्थापिता जातामेषफलादयः १४।४७।५४ तत्रआसांभुजक्रमज्यया ६२।५० भागदाना
र्हांशाषष्ट्यागुण्यंतेएतन्मध्ये ४७ क्षिप्यंते ६४७।५४ एवंभुजक्रमज्यांकोपि ६२ षष्ट्यागुणितः पंचाशदुत्तरः ३१०० एभिः वांकस्य
भागेलब्धंफलंभागाद्यं ०।१० एतत्प्रथमांकस्यक्रमज्याफलशकलमुच्यते॥एवंनवत्यंशान्यावत्तुक्रमज्यारवंडकानफलादिनानि॥अथनवे
तरधिकत्रिंशद्युज्यारवंडानिभवंति॥अत्रोदाहरणं॥त्रयोदशराशेः कोटिक्रमज्यांनिमथतुयुक्ता॥तुल्याजमत्तेन १९।३
हतानिभक्ताक्रमज्यायाबाहुजयालब्धादि॥९॥ अस्यव्याख्या॥ ॥नवतेरूपर्यशीत्यधिकशतपर्यंतंयद्यत्रराशौभवतिननदाकोटि
क्रमज्यया अंतिमज्यासहितयामेषतुल्यमानेनगुणितयाभुजक्रमज्यभक्तयालब्धंफलंलवादिनवत्यधिकांशानांद्यूज्यारवंडानिभ
वंति॥अत्रोदाहरणं॥अथराश्यादिर्केंदुः २।१।०।० केंद्राद्भुजानयनंयथा॥आत्रिंशद्यादविकल्पंत्यधिकंकेंदुंविशोधयेत्॥षडधिकमू
नंषड्भिर्नवाधिकंशोधयेच्चक्रात्॥व्याख्या॥राशित्रिकस्यकेंद्रमितिसंज्ञा॥त्रिंशद्केंद्रंआत्रिंशद्यादाराशित्रयादविकल्पंतस्मान्नकिंचि
न्न्यूनमित्यर्थः॥त्रिंशत्केंद्रंभवभुजः॥तत्रअधिकंसत्षट्भ्यः शोधयेत्॥षडधिकंकेंद्रंषड्भिरूनंकार्यं॥नवाधिकंकेंद्रंत्रिंशद्राशिद्वादश
राशिभ्यांशोधयेत्॥सर्वत्रापिशेषांकोभुजः॥अत्रत्र्यधिकंकेंद्रमस्तीतिपक्षेपूर्वोक्तःकेंद्रांकः शोध्यतेशेषंभुजः॥२।२९।०।० अतः
कोटिरानयते॥राशित्रयादस्मिन्भुजेयतीतेशेषाकोटिः॥०।१।०।० अस्याः कोटिक्रमज्या ६२।५० अंत्यज्या ३६०० सहिता ३६६२
५० मेषतुल्यामानेन १९।३८ गोमूत्रिकयागुण्यतेजातोराशि ६९५०८।९५०।१३।१५६।१९०० अधस्तनांकस्य १९०० षष्ट्याभागे

लब्धं ३१ एतन्मध्ये १५७ क्षिप्यंतेजातं १८८ एतयतन्मध्ये १३९५६ क्षिप्यंतेजातं १४०४०० एषामिष्टघट्याभोगलब्धं २३३३ शेष १०४०
लब्धांकाएपर्यंतके ६९५७ क्षेप्यजातं ७१९१३३७४० यांभुजभागानां ८९ क्रमज्यया २९९१२०भागलब्धमेकनवत्यंशानांचक्रज्या
लब्धवाद्यं १९५४९ एषाचक्रज्याफलानामुपयोगमाह ॥ इदंभचक्रार्धभवांशानांचक्रज्याफलंसमंतरंयदुक्तं ॥ अक्षांशकेभ्यः स्फुटयातद्
र्धैकंइतथाव्यासार्धविधाविधेयं ॥ १० ॥ व्याख्या ॥ भचक्रार्धलवानामशीत्यधिकज्ञानभागानांचक्रज्याफलंसमंतरंयदुक्तं तद्अक्षांशकेभ्यः स्फुट
व्यासोत्पन्नार्धसंस्फुटियाकरणीयं ॥ एतन्नतवलनेत्यादिनादर्शयिष्यंते ॥ एतद्द्वयाद्यचक्रज्याफलसाम्य ४ चादकांज्ञातायाम्य ४ क्रज्याभिमुखम्

शीत्यधिकज्ञातभागानेयावज्ज्ञानंय ॥ अथचक्रज्याफलकोष्टकाः ॥ ॥ अथचक्रज्याकलानयनं ॥ भवेल्लवाधः कलिकादिकंयत्र
खंडयोरंतरसंगुणं नत ॥ षष्याहृतंभुक्तफलेनिविष्टंयुक्तंभवंत्यर्क्यांशकलानिसम्यक् ॥ ११ ॥ व्याख्या ॥ ॥ लवानामधस्तादादि
कलिकादिकंभवतिनदाभुक्तभोग्ययोर्द्वयोः खंडयोरंतरकेनगुणंषष्यापहृतंलब्धंभुक्तफलेनिक्षिप्तंचक्रज्याकलानिभवंति ॥
अत्रोदाहरणकथनंयथा ॥ लवा १ दधः कलात्रिंशात् ३० ततोचक्रज्याफलकोष्टकेषुभमांशाधः प्राप्तंचक्रज्याफलं ०।१० तदधोंत
रं ०।१० अनेनांतरेणाधस्थाः कलात्रिंशात् ३० संगुणिताजाता ०।३०० अस्याधस्थांकस्यषष्ट्याभागे ५ लब्धा ५ उपरिशून्यस्थाने
स्थापिताः तेषांभागाः प्राप्ताः पंचकलास्छिन्नाः भुक्तफल ०।१० मध्येक्षिप्ताः जातंपंचदश १५ एतत्प्रथमांशकस्यचक्रज्याफलं ०।१५
एवमन्यत्रापिकार्यं ॥ अथसाम्ययंत्रेदृष्टक्षांशानांउन्नतवलयकेंद्रव्यासार्धप्रमाणानयनं ॥ पलैर्विहीनागगनाष्टचंद्रा १८० शेषा
स्तथाक्षाः पृथगेवचार्याः ॥ शेषाक्षयोर्याज्यारखंडकेभ्योचक्रज्याफलंवैपरिसाधनीयं ॥ १२ ॥ तदक्षसंज्ञेनफलेनहीनंयुक्तंक्षेशेषरवाक्ष
लंविधाय ॥ अर्धंविधेयंचनतः क्रमेणकेंद्रंभवेच्चासयुतंकुजाख्ये ॥ १३ ॥ शेषेतथाक्षेयथेक्षितांशाः शोध्यास्तथापूर्ववदुक्तरी

त्या॥ कार्याणि केंद्राणि समविस्तराणि भूजारज्जवश्च नानि परिस्फुटानि॥ १४॥ एषा व्याख्या॥ फलत्रैक्येन अक्षांशाउच्यंते॥ पलैः स्वदेशाक्षां
शैः गगनाष्टरूपाः अशीत्यधिकशतांशाः १८० हीनाः कर्तव्याः शेषांशाः अक्षांशाश्चरथकुधार्याः॥ ततोऽक्षशेषांशांशयोर्द्वज्यारवंड
क्येभ्यः पूर्ववद्वज्याफलमानियाक्षांशादागतफलेनाक्षशेषफलैर्हिस्रैकत्रहीनं अपरत्रयुतंचकृत्वाद्वयमप्यधिनंसक्रमेणकेंद्र्यासो
भुजज्ञनस्यभवतः तदनु अक्षशेषैः क्षेत्रमेषादिषट्पर्यंतंनेषुज्ञन्नतांशेषुपतितेषु अक्षशेषादक्षाच्चपूर्वोक्तशीत्यानावदुन्नतांशा
नांभुजयोस्थितानांकेंद्र्यासानयनं॥ अत्रोदाहरणं॥ यथा॥ श्रीमद्यंगीनापुरेयाम्याक्षांशाः २८। ३९। ० एतेअशीत्यधिकशतस
ध्यात्त्यंतेशेषांशाः १५१। २१ एभ्यश्चज्याफलमानीयते। यथाराशिषट्कस्यस्वाहोरात्रप्रमाणेनफलज्याकोष्टकेषुरूपंचाच्छतावः
प्राप्तंद्वज्याफलं ३५। ५९ तदधोनरं २। ५० अनेनांतरेणांशाधस्थितानाः फलाः २१ गुण्यंतेजाता ४२। १५० अथस्वनांकस्यषष्ट्याभा
ज्या १७ एतेउपरियोज्यंतेजातं ५९ एतद्वज्याफलांकमध्ये ३५। ५९ योज्यंतेजातं ७५। ५ सकलमक्षशेषफलभागाद्यं॥ अनेनैवप्र
कारेणाक्षांशेभ्यः २८। ३९ द्वज्याफलंप्रमाध्यंनहिरं ५। १ अक्षांशफलंभागाद्यंनदत्त पूर्वोभानीतेशेषाक्षांशाफलंस्थानद्वयेस्थाप्याक्षांशाफ
लंएकत्रपातयित्वा अन्यत्रयोजयित्वाचावशिष्टांकाधिनकृतेकमेणकुभुजस्यकेंद्र ३५। ५८। ३० स्यानां॥ अथभूजन्नादनेननानामुन्न तां
शानांकेंद्र्यासानयनं॥ पूर्वोक्तादक्षशेषात १५१। २१ षट्उन्नतांशाःपात्यंतेजाताः शेषांशाः १४५। २१ अक्षांशेभ्योपि २८। ३९ षट्पात्यं
तेजाताक्षांशाः २२। ३९ ततः पूर्वरीत्याषडुन्नतांशानांकेंद्र २१। ३२ व्यासः ३३२८ एवंक्रियमाणेचतुर्विंशत्यन्नतांशानांपातनांकाछेषांशाः
१२०। २१ अक्षांशाः ४। ३९ एभ्यः पूर्वंचशीत्यामाधिनंकेंद्र १९। २० व्यासः २०। १६ यत्रात्यल्पादक्षांशेभ्यः उन्नतांशानपतंति॥ तत्रयुक्तिमाह॥
स्पष्टक्षनश्चेद्यधिकोन्नतांशान्नेभ्योक्षपातविहितेनतथैव॥ द्वज्याफलेनद्वयनः प्रसिद्ध्युक्तानतांशेषभवेत्सजातां॥ १५॥ अथोक्तनकें
द्रमिहनिनद्वयंसापितन्मात्पुरतोन्नताकानां शेषंतु भाक्षेचचियोगयोगात्तथवकेंद्राणि तयित्वाउन्नतांशेभ्योक्षांशाः पात्याः ततः
प्राग्वद्भुयोद्वज्याफलसमानंतहिस्रशेषफलंद्वज्याफलेनक्रमाद्यत्रोनीतेचपश्चाद्दीरुनेचपश्चाद्दीरुनतावदुन्नतांशानांक्रमेण

605
1941

केंद्र्यासोभवतः॥ नदर्धेदक्षिणतानुन्नतांशेभ्यःपतेक्षांशेकेषुक्षेपप्राग्वद्यत्रद्वज्याफलादिक्रमेणनवस्यन्नतांशानांकेंद्राणिव्यासा
श्चभवंति॥ अत्रोदाहरणंयथा॥ पूर्वोक्तशेषांशाः १२१। २१ उन्नतांशावदुत्तरादक्षांशांकेभ्योनपतंति॥ इत्यक्षांशाएवतेभ्यः पात्यंते
॥ २१ तेष्यक्षांशाएव॥ एषाद्वज्याफलंयथा॥ शेषांशानांद्वज्याफलं ३४। ५० अक्षांशज्याफलं ०। १३ ततोद्विरूपशेषद्वज्याफलेक्षां
शाद्वज्याफलेनयुक्तेअद्विरूपतेचत्रिदुन्नतांशानांकेंद्रं १०। ३६ व्यासः ८०। २३ ततःपरमेभिन्नांशानूनशेषांशेभ्योविशोध्याक्षांशेषु
क्षिप्ताचपूर्वोक्तद्वज्याफलात्रिक्रियानवस्यन्नतांशापर्यंतंकेंद्र्यासाः साध्यंते॥ अथयाभ्ययंत्रेइष्टक्षांशानांउन्नतवलयकेंद्र
व्यासार्धप्रमाणानयनं॥ अक्षेपिसौम्ययमदिग्गतेपिभूजास्यवृत्तंभवतीहतुल्यं॥ अत्रापिसौम्यादिनयवरीत्याकार्यविशेषः पुनर
वशेषः॥ १७॥ शेषेनथाक्षेचसमीहितांशाः क्षेप्याभचक्रार्धमुपतियावत्॥ भद्रोधिकंयत्रहिचाक्षशेषंनक्रोधितंशून्यरसान
ले ३६० न्यः॥ १८॥ अक्षांशकाख्यात्फलेनमुक्तहीनंनदर्धभवेनद्वयंनत॥ अनोक्षशेषपतितेभचक्राच्छेषंतथाक्षेचयथेष्टभागा
नू॥ १९॥ निष्काद्दयस्त्वाचरुतेयथैवसमीणिकेंद्राणिसविस्तराणि॥ सौम्यानियाम्यानिचमिश्रयंत्रानिवेत्तानायायथोदितानि॥ २०
एषांव्याख्या॥ सौम्ययाम्ययंत्रेक्षांशेभ्योभूजज्ञानयनंतुल्यमेव॥ अतोत्रापियाम्ययंत्रेसौम्ययंत्रोक्तयैवप्रक्रिययाभुजवृत्तस्यकें
द्र्यासोसाध्यः॥ अग्रतःकेंद्र्यानयनेसौम्ययंत्रादयंविशेषः॥ कोयमित्याह॥ शेषांशेचरुकादिषट्पर्यंतादृष्टोन्नतांशाभचक्रार्धं
अशीत्यधिकशतांशान्यावत्क्रमेणयोजनीया॥ ततोद्वज्याफलानयनंसौम्ययंत्रवत्॥ भचक्रादूर्ध्वंपुनः प्रत्यरसानलेभ्यः ३६०
अक्षशेषविशोधितेप्राग्वद्भुयोद्वज्याफलंसाधितंतद्विरूपशेषफलेनिसुक्तेकृतेचनावदुन्नतांशानांकेंद्र्यासोस्यात्॥ तद
नुत्रज्यन्यरसानलेभ्यः प्राक्शेषाधिनेक्षशेषद्दश्योन्नतांशानूपतयित्वावशेषतथैवोन्नतेनवस्यंशपर्यंतंसर्वेकेंद्र्यासाभवेयुः॥ तानि
चसौम्यानिसम्यासानिकेंद्राणि॥ सौम्ययाम्यात्मकेमिश्रयंत्रेबुध्यास्थापितानि॥ अत्रोदाहरणं॥ २८। ३९। ० एभ्यः प्राग्वत्साधितंभुजज्ञ
नस्यकेंद्र॥ ३५। ३० व्यासः ४०। ५९। ३० ततोक्षशेषेच १५१। २१ अक्षांशाः २८। ३९ षडुन्नतांशायुक्त्यंते॥ जाताः शेषांशाः १५०। २९ अ
क्षांशाः ३४। ३० एभ्यः प्राग्वत्यडुन्नतांशानांकेंद्रं ४५। ० व्यासः ५२। ९ एवंभचक्रार्धंयावत्केंद्र्यासाः साध्याः॥ एवंक्रियमाणेभचक्रादूर्ध्वं

शेषांशाः १८।२१ अक्षांशा १२८ ३९ अर्धभागाधिकत्वाद्वा ॥ शेषांशाः १८।२१ भचक्रमध्या ३६० छेद्येनेष्टिता: १०८।३९ एते शेषांशाः उभयोः प्राग्वत्कर्क्यापलेसाधितेशेषफलेनैक्यवियुक्ता अन्यत्रवियुक्तेदृक्तुल्यजातीयत्वेशोध्यउच्चांशानांकेंद्रं १२३।४० याम्यः १२२।३९ अथाक्षशेषपक्षेचषड्भोनांशानालभ्यंतेक्षिप्यंतेजाताः शेषांशाः १७२।३९ अक्षांशाः याम्यः ६४।३९ अनयोः प्राग्वत्स्वर्क्षेदृक्तुल्यजातीयत्वेशोध्यउच्चांशानांकेंद्रं १५८।५३ याम्यः १४७।२० अनेपवरीपानवत्यंशापर्यंतंकेंद्र्यासाः संपादनीयाः ॥ अथनिरक्षांशा लंकादेशान्मेरुपर्यंतंपूर्वापरादिग्व्यापिनः समविभागास्तदंतर्वर्तिनांनगराणां अक्षांशज्ञानार्थमाद्यः कश्चिन्नामेति तेषांयवनभाषयाद्रकेभइतिसंज्ञा ॥ स्थानगुरुरविभोगैरविशुक्रबुधसमाः क्रमात्स्वामिनश्चैवंलंकाप्रदेशात्प्रतिभागमक्षांशास्त्वयोदशमनुलिप्तभिरना १२।५८ मध्येरवातः पूर्वापरभागस्थाभवंति ॥ एवंयवोक्षांशास्त्वयोदशा ३ षड्विंशति २६ एकोनचत्वारिंशद् ३९ द्विपंचाशत ५२ पंचषष्टि ६५ अष्टसप्तति ७८ नवतिपर्यंता अनेनैवक्रमेणसप्तभागास्यः ॥ परंपरादक्षांशान्यावन्मनुष्याणांनिवासःतदयनः षट्षष्टिभागपर्यंतंशीतबाहुत्वादर्धकरात्त्वमनुष्याणा मत्यल्पसंचारः ॥ तत्परतः किंनरगंधर्वविद्याधरसिद्धानांप्रचारादेवभूमयः ॥ अथचतुर्भागानवर्त्तिनांनगराणांस्फुटावबोधार्थंअक्षांशाः प्रदर्श्यंतेनचथा ॥ लंकायामक्षांशाः ०।० अरने २९ तिलिंगे १८ अनांगुंदी १८।९० गंगासागरे २८।२० हरसे २८।३० देवगिरौ २०।३४ त्र्यंबकसजणदमननवसरिकायां अक्षांशाः २१ मद्धपो २१ श्रीमनुकळेनंदभंडपदभंडयित्यां २३ धारायां २३।३०) अक्षांशाः २२ श्रीतीर्थधवलकेअक्षांशाः २२ सोमनाथपत्तनेमंगलपुरे २२।१५ रैवतकाचले २२।३५ उज्जयिन्यां २३ धारायां २३।३० श्रीअणहिल्लपुरपत्तने २४ नलेरुपुरे २५ अजमेरौ २५ नागपुरे २५ नाराणस्यां २६।१५ लक्षणावले २६।२० कडानरे २६।२० कन्यकुब्जे २६।३५ माहिष्मतिपुरे २६।४ तनिरोहिते २७ जालनगरे २७।५ ओंडि मास्थाने २७।५ अयोध्यायां २७।२२ गोपाद्रिगिरौ २७।२९ कुंडाले २७।३२ गोपीमद्दुरे २७।४५ काढजलोत्पांच २८।४ श्रीवस्थाने २८ १५ उज्जयिनगरे २८।२ वरणनगरे २८।२८ श्रीयोगिनी २८।३९ रोहितके २८।४५ मरुकते २९ मूलस्थाने २९।४० हास्ये २९।४५ श्रीपरोजनपो

607
1961

उन्नतांश	अक्षशेष	अक्षांश	साम्यकेंद्र	साम्यव्यास	अंतर	उन्नतांश	अक्षशेष	अक्षांश	याम्यकेंद्र	याम्यव्यास	अंतर
०	१६८	००	१०१।४	१०२।५८	१।५४	०	१६८	००	१०१।४	१०२।५८	१।५४
६	१६३	५	६६।१०	६५।१९	०।५२	६	१७५	५०	२२३।४८	२२६।१४	२।५६
१२	१५०	१०	४८।२३	४८।१३	०।१०	१२	१७८	२३	११२।४२	११३।२	४।०
१८	१५१	१७	३८।३६	३७।२४	०।१२	१८	१७३	२९	१६३।१७	१५८।१२	५।५
२४	१४५	२३	३२।१०	३०।३	२।१४	२४	१६७	३५	८९।२०	८३।८	६।१२
३०	१३९	२९	२७।५५	२४।३८	३।१०	३०	१६१	४१	६२।२४	५५।२	७।२२
३६	१३३	३५	२४।४७	२०।२६	४।२९	३६	१५५	४७	४८।३५	४०।३	८।३२
४२	१२७	४१	२२।२६	१६।५१	५।२७	४२	१४९	५३	४०।२०	३०।३१	९।४८
४८	१२१	४७	२०।३९	१४।५	६।१४	४८	१४३	५९	३४।५५	२३।४९	११।६
५४	११५	५३	१९।१७	११।३३	७।४८	५४	१३७	६५	२९।१२	१८।५१	१२।३१
६०	१०९	५९	१८।५५	८।१८	८।५०	६	१३१	७१	२८।३३	१४।३२	१४।१
६६	१०३	६५	१७।२९	७।१५	१०।१४	६६	१२५	७७	२६।४२	११।३	१५।३९
७२	९७	७९	१६।५३	५।१९	११।३६	७२	११९	८३	२५।२२	८।०	१७।२२
७८	९१	७७	१६।१९	३।३०	१३।१९	७८	११३	८९	२४।३०	५।११	१९।१९
८४	८५	७३	१५।१६	१।४८	१४।३२	८४	१०७	९५	२४।०	२।३४	२१।२६
९०	७९	७९	१५।१२	०।०	१५।१२	९०	१०१	१०१	२३।५०	०।०	२३।५०

किर्तादिसारपीतोदावादे २२।४८ सरसी
नीपवने २२।५० गणेसरकुरुक्षेत्रे ३०।२०
कपिस्थलेजालंधरेसुन्नामप्राणकि
३०।३० देपालपुरे ३१ लाहोरेमथुरे
३१।२५ वदरिकाने ३५ तुम ३६ डाम
गा ३६।३० पेशोज ३८।४० बकुल ३६
४० तपसापुर ३७।१ काश्मीरे ३७।२०
निर्मद ३७।३५ चिनान ३८।५० बुधग
३९ समरकंद ४९ बुधारम ४२।३० काम
शर ४४ बुलगार ४५ पर्वतनिवास
भूमिः तथाकार्यसतिएव्योसांशाकि
लोक्याः॥ अथगणकानांहितायकि
यतामध्यक्षांशानांसौम्ययाम्याकेंद्र
व्याभाः सांतरापपरमदिनविघुवछा
यानतकरणसहिताः प्रदर्शयंते॥ यथा
अनेनयाम्येसौम्येमिश्रयंत्रकरणेने
भ्यः सत्वरमायांति॥ ॥ ॥

उन्न तांश	अक्ष ज्या	अक्ष कोटि	साम्य केंद्र	साम्य व्यासः	अंतर	उन्न तांश	अक्ष ज्या	अक्ष कोटि	याम्य केंद्र	याम्य व्यास	अंतर
०	१९२	२८	६०।२२	६३।३६	३।७	०	१९२	२८	६०।५०	६३।५७	३।७
६	२५६	२२	८०।१२	४०।२६	२४	६	१६८	२४	९१।२४	९५।३४	४।१०
१२	२५०	६	३६।१८	३७।१२	०।१२	१२	२०४	३०	१०८।२२	१८८।३६	५।१६
१८	२४४	०	३०।२४	३०।२४	०।०	१८	१८०	३६	०।०	६।२३	६।२३
२४	२३८	६	२६।०	२५।१८	०।१२	२४	२०४	४२	१८०।४०	१८२।१४	७।३३
३०	२३२	१२	२३।६	२१।२	२।४	३०	१६८	४८	९०।५१	८९।०	८।४८
३६	२२६	१८	२१।५१	२०।४४	३।७	३६	१६२	५४	६०।३	५०।२	१०।०
४२	२२०	२४	१९।८	१८।५६	४।१०	४२	१५६	६०	५१।५४	४०।३४	११।२०
४८	२१४	३०	१७।४६	१६।३०	५।१६	४८	१४०	६६	४३।३	३०।५०	१२।१६
५४	२०८	३६	१५।४३	१४।२०	५।२३	५४	१४४	७२	३०।२२	२३।८	१४।१४
६०	१०२	४२	१३।५५	१२।२२	७।३३	६०	१३८	७८	३३।२३	२५।३८	१५।२५
६६	९८	४८	१२।५०	११।३३	८।४४	६६	१३२	८४	२७।५४	२१।२३	१४।२९
७२	९०	५४	१०।५०	९।४८	१०।१	७२	१२६	९०	२१।६	१५।२८	१३।३८
७८	८४	६०	९।३१	८।१९	११।२०	७८	१२०	९६	१७।५६	१३।०	१४।४९
८४	७८	६६	८।२२	७।३२	१२।४६	८४	११४	१०२	१७।१६	१३।०	१४।१६
९०	७२	७२	७।१८	०।०	१४।१६	९०	१०८	१०८	१७।३	०।०	१५।३

609
1941

अक्षांशाः १८ परमंदिनंघटि ३२।५२।३० विषुवनी ४।० कर्ण १२।४१ राशिमानंमे २३० वृ २५।५ मि ३०।९ क २३० सिं ३३२ कं ३१८
अथात्रयंत्रेणमंडलार्धंग्रंथनिष्पत्तिनिर्वर्णांतत्रसाधनद्वात्रिंशन्नक्षत्रभक्तकाः सौम्ययाम्यविक्षेपसहिताःप्रोच्यंते॥ ॥ धिष्ण्यंत्रि
यंशाश्चत्वो ५ग्निवेदाः३ सौम्यः शरोभानिरुद्यात्मथास्मिन्॥ नंद्यंतकंनंदधरास्त्रिवेदा०।४९।४३ बाणोस्ययाम्योग्निशराश्वसा
र्धाः॥ २१।५३।३० नेत्रंवनेत्रद्वयमग्निवेदाः२२।४३ सौम्यः शरस्तर्कभुजानरुद्राः २६।२० स्मृः॥ नत्राश्विभंबाणकरा २५ कुहस्रा २१
बाणोस्यषाभ्योमुनयो ७ नरश्च २०॥ २२॥ अजेभमंगद्वितयंत्रिवेदाः २६।४९ सौम्यः शरश्चद्विघाः खबाहवः ५१ मनुष्यशीर्षंधृत
यः सुराः १८।३३ स्युः सौम्योस्यपत्रीत्रिकराः खमेव २३।० रंध्रपरंरामरसोग्निवेदाः ११।२३।४३ सौम्ये पुरस्थाश्रवणाविधिश्च २३।३९
॥ ब्राह्मंत्वभेभूत्रिदिवाकसौम्य २१।३३। बाणास्तुयाम्योविशिरवाहिताश्च ५।१०।२४ नयुग्मपादेकरणिस्त्रिवेदा २८।४३ याम्यः
शरोस्येंदुगुणाश्वभार्धा २।३१।३० स्कंधोस्यवामेरविरग्निबाणाः २।१२।५३ शरोस्ययाम्योद्विधराश्वसार्धाः १०।३० नस्त्रिनूप्र
ष्ठास्योग्निधरास्त्रिबाणा २।१३ बाणोस्यसौम्योद्विकराश्वसार्धाः ॥२२।३० तद्वत्सनेभ्यन्युनास्त्रिबाणायाम्योस्यपत्रिनगस्तमयः
खं १०।१।२८॥ कर्कंचधिष्ण्यंभगवानगस्त्यषडूर्ध्वा ६।४ याम्यशरोक्षेत्रोक्षाः ७५।० तत्रैववद्वाक्रतवःसुराः स्युः॥ ३।६।३३
बाणोस्ययाम्योंकगुणाद्रिनाश्च ३८।१०।२०॥ तस्मिन्ततीयंरवयोगुणक्ष्मा ३।१२।१३ सौम्यः शरोनंदरुद्राः खवेदाः ९।४० या
म्यानुजोस्मिन्यतयोग्निवेदा ३।१८।४३।४३ याम्यः शरोभूपनयोदिशश्च १६।१०।२०॥ सिंहोमघाभ्रमिकरास्त्रिबाहू ४। २१।२३ सौ
म्यः पतत्र्यस्यनभःखवेंदाः २।०।१० कन्यास्थनेभंत्रिधरास्त्रिदोषः ५।१३।२३ सौम्योस्यबाणोगिरिशाः खबाणाः ११।५०॥
भंतत्रऋक्षाणिसुराः शरोस्य ५।२०।३३ याम्यः पयोराशिभुवोभ्रबाणाः ९४।५० चित्रानुलायांतिथयोग्निरामाः ६।१५।२३ स्याद्द
क्षिणस्यांविशिरवाद्वयंखं॥ २०॥ ३०॥ स्वातीचनस्यांतिथयोग्निबाणाः ५।१५।५३ सौम्यः शरोभ्रिगुणाः खरामाः ३१।३० कीटविशा
खादहनास्त्रिरामाः ०।२।३३ सौम्यः शरोब्धिश्रुतयोरुनाद्रीः ४४।३०।३१ ज्येष्ठाचचापेधरणीसुराश्च ८।१३३ स्याद्दक्षिणस्यांविशि

खेषुघ्नः खे ४।० तस्मिन्नूधनुःकोटिभमाभिर्भूम्यस्त्र्यंशोदयः ८।१३।४३ षट्कृतिरूनैरंशेषु ३६।०।३२ मूलं चतत्रयेनखरसगुणा स्युर्याम्यस्यक्षणाग्निधराः खचंद्राः २३।०भंतत्रयनखानिपर्यायाधिरामाः ८।२५।२४ सौम्यः पतत्र्यरुक्रारवघाताः २।५०।३३॥ स्ट गभदज्यंषड्युधबुधक्ष्माः ९।६।१३ सौम्यः शरोबारसानभस्थ ६२।० ऋतिर्मृगेबाहुकरास्त्रिवेदा ६।२३।४३ सौम्यः शरोनंदक रादिशोपि॥ २९।१०।३४ कुंभेथभंबाणकरास्त्रिघाता १०।२५।५३ याम्यशरोरामकराविधत्ते॥ ३०।० तत्रैवभंनागकरास्त्रयोपि १०।२८।३ सौम्यः शरो: ३५॥ मनेहयासंकुकुरास्त्रयोथ ११।२१।३ सौम्यः शरोभूमिगुणानभोत्र ३९।० तत्रैवभं षड्द्वयमास्त्रिधा त्र्या ११।२३।१३ याम्यः शरोनंदरसाः खवेदाः ९।६०।३६ इमानिभान्यायनकर्मशस्त्रान्यंशुद्विबाणाविकला ५२ अपिस्फुः॥ यंत्रो पयोगीनियमेदिनानिनक्षत्रगोलेऽवदुलानि॥ ३७॥ दृक्कर्मशस्त्रानिविधाय्यभानिशून्यरसाः खमनयंत्रेनिवेश्यानिगुरूपदेशा त्॥ नक्षत्रगोलेऽनयेवरीत्यारहस्यमेतद्भवनागमस्य॥ ३८॥ एषांव्यास्या॥ एकमनेगोलेनक्षत्राणांद्वादशंशादधिकंसहस्रंभु क्त्वास्तितन्मध्याद्भूंथकारणायावंतंनक्षत्रगोलंसविस्तरंसम्यगवबुध्यतयंत्रोपयोगीनिद्वात्रिंशन्नक्षत्राणिगृहीतानि॥ तत्र मेष १ रेष २ मिथुन ३ कर्क ४ सिंहे १ कन्यायां २ तुलायां २ वृश्चिके १ धनुषी ४ मृगे २ कुंभे २ मीने २ ष्वांग्रेथादिध्रुवकोक्ताः सायनाः मविक्षेपास्पष्टार्थाएव॥ यथामेषनक्षत्रस्य राश्यादिध्रुवकः ०।६।४३।५२ उत्तरोविक्षेपः २०।०।० अथध्रुवकस्थाथैः नक्षत्राणांमेषादिराश्यंशाद्याः क्रमेणनक्षत्रध्रुवकः मेषादिराशिभ्योयाम्यासौम्यविभागेननक्षत्राणामेविक्षेपाः॥ नवास र्वेषुनक्षत्रेषुध्रुवकेषुद्विपंचाशत्विकलाज्ञेयाः नक्षत्रनामादिन्यासोनक्षत्रकोष्ठकेभ्योविधायएतानिनक्षत्राणिकर्मशस्त्रानि कृत्वागुरूपदेशाद्यंत्रेस्थाप्यानि॥ दृक्कर्मकरणेपुरस्ताद्दृश्यते॥ नक्षत्रगोलेपुनर्दृक्कर्मरहितानिद्वात्रिंशत्॥ अथकोष्ठकेषुदृश्याः

१ अश्व नाम	२ नद्यं नक	३ मध्य दर	४ अश्विनी	५ रूंछ कर	६ मतु ष्यजी	७ मनुष्य पार्श्व	८ रोहि णी	९ मिथुन जोर	१० मिथुने धामपार	११ व्यमुख	१२ मिथुन हस्त	१३ अग स्त्य	१४ आर्द्रा	१५ प्रथमन क्षत्रिपे	१६ लुब्ध	१७ कबंधु
० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०

एभ्योऽहर्गणेभ्यः१२९२पात्यंतेऽहर्गणः१२नभोऽश्विन्यादिर्गुणिताज्ञाताः८६४० यवनमतेनक्षत्राण्येकैकंमेषादिराशेर्यद्यंशैर्षैः६६रतिक्रा
न्तिवर्षैश्चतुःपंचाद्रिकलाश्च५४ ततः एषा८६४०भक्तास्त्या८०० भागेलब्धैकलाद्या१०४८एताः पूर्वोक्तस्यायनमेषादिध्रुवैक०
६।४३।५२क्षिप्यंतेजातोभीष्टशाकेऽब्दवर्षस्यध्रुवकाः ६।५४।४० एवंशेषाअपिग्रंथादिनक्षत्रध्रुवकाःस्वयमभ्युह्नीयाः॥अ
क्षत्राणांस्वस्वनक्षत्रैक्यः स्वपरक्रांत्यानयनं॥मेषादावुत्तरगोलस्फुटादक्षिणस्थनः॥क्रांतोत्क्रमज्याचापंक्रांतिज्यया
याहता॥४०॥तज्ज्यांत्यचापंभक्तंत्रिज्ययोधितेद्युगुणः॥गुणेनभक्तोबाणज्याप्राग्भागादिकंतनः॥४१॥स्यादंतरंपराक्रांतिस्तेन
युक्तान्तथोनितः॥गोलेभबाणयोरैक्यभेदंचात्तततोगुणः॥४२॥हतःपूर्वधनुर्भौर्व्याभक्तश्चांत्यज्यया ततः॥लब्धाच्चापंयुतंहीनं
कर्तव्यंचक्षरेणतत्॥४३॥गोलेभपत्रिणोरैक्यभेदस्याद्दृक्षमस्फुटः॥याम्यसौम्यविभागेनमध्येरेखासमाश्रितः॥४४॥एषाव्याख्या
ग्रंथादिनक्षत्रेध्रुवकेमेषादिराशिषट्केदक्षिणोगोलः॥तुलादिराशिषट्केदक्षिणोगोलः॥ततोनक्षत्रध्रुवकंपदेसंस्थाप्यतत्ररा
शिस्फुटनक्षत्रांशैर्यदाप्राग्वज्जीवासमानीयतेतासत्रिराशिज्याध्रुवज्याचकथ्यते॥साबाणकोटिज्ययाहृत्यांत्यज्यया३६०० भाज्या
ततःप्राप्ताच्चापमानीयनयनेतःशोध्यनछेयादुत्क्रमेणनक्षत्रशरज्यायांभक्तायांतत्तोलब्धंभागादिकंमुच्यते॥ततःपूर्वोक्तग्रंथा
दिनक्षत्रध्रुवकेनबाणेनसहएकदिक्स्थितत्वात्तयोर्भेदेचप्राग्वानीतिनांतरेणपरमक्रांतिभागाः२३।२५।० क्रमेणयुक्तहीना
श्चक्रियंतेननतत्तेषांजीवामानीयपूर्वानीतचापस्यानीतयाजीवयासंगुण्यांत्यज्यया३६०० विभज्यतेननतोयल्लब्धंसापक्रमज्या॥
ननोलब्धचापमानीयप्राग्वद्भुजोत्क्रमज्यागोलभेदेचनक्षत्रशरेणयुक्तंहीनंचकुर्यात्तच्चापंभवमध्येरेखायासौम्ययाम्यविभागेननक्ष
त्रार्णांस्फुटाअपक्रांत्यंशाभवंति॥अत्रोदाहरणं॥संवत्१४२० वर्षेमेषस्थितलादुत्तरगोलेसायनरोहिणीनक्षत्रध्रुवकः
२।१।३३।५२ ग्रहेभ्यः५।१०ध्रुवके२।३३।५२ चराशित्रयक्षेपेजातं५।१।५३।५२ अस्मादंत्रिनयादविफलमित्यादिनाभुजज्या
आनीयते॥भुजोयथा२८।२६।८ ततःक्रमज्याकोष्ठकेषुभुजभागाना२८ मधःप्राग्वफलं१६।८ तद्भोगांतरं५५।१२ अनेनांतरेणभु

ज्ञभागानामधस्तेफलविकले२६।८ गुणितेषष्ठ्याभक्तेलब्धफले २४।३ पूर्वफलं१६।८ निपुंके ज्ञातभुजज्या१०१४।८ एवंसर्वत्रापि
अथबाणस्यकोटिज्यातत्रयाम्यरोहिणीत्रारः ५।१० अयंनवते।संशोध्यजातं८४।५० अतःप्राग्वदानिजांत्यज्या३५८।२५ अन
यात्रभागानीनाभुजज्या१०१४।९ गुणितजाता ६१४५९४१।५८ अस्यपरमांत्यज्यया ३६०० भागेलब्धा१०१७।१२ अत्रालब्धया
दृश्यमेवमार्वे३॥अतश्चापानयने॥यथा॥क्रमजीवाकोष्ठकानामष्टविंशतिभागानामधःफलं१६।८ पूर्वमानीतलयाःफलादिभोग्याः
१७०पात्यतेऽशेषा १७।६ तेनचापांशाः प्राप्ताः२८।७० शेषाः १७।६ षष्ट्यासंगुण्य अष्टविंशत्युपरिस्थितेननांतरेण ५५।१२ विभज्य
तेलब्धंफलादिफलं १८।३४ जातंजीवानश्चापमिदं २८।१८ एवंसर्वत्रचापंसाध्यं॥अस्मिंश्चापानयनेऽशेषितशेषभागादिकं ६।२।
४।२६ अतःप्राग्वज्जीवा ३१।६।२० अनयाप्राग्वदानितायांनक्षत्रशरस्य५।१०ज्यायां ३२४।१ भक्तायांलब्धंभागादिकं अंतरं
६।८ ततस्त्रिराशिक्षेपस्यरहितस्यरोहिणीनक्षत्रस्यतत्क्षस्यचभिन्नदिक्त्वेनभेदोस्तीतिनांतरेण०।६।८ परक्रांतिभागाः २३
२५ वियोज्यतेतत्तानाः २३।८।५२ अतः प्राग्वज्जा १४३४।२३ एषाप्राग्वानीतयाचापकोटिज्यया ३१।५९।२० गुण्यतेजाता४५।४५।
३३ अंत्ययाभाज्यतेलब्धापरमज्या १२९२।४५ अस्याःप्राग्वच्चापंसाधितं २०।३२।१९ तत्रक्रांतिभागाइत्यादिः॥अत्रराशित्रयवर्जि
तरोहिणीनक्षत्रस्यतद्भोगस्यचभिन्नदिक्त्वेनचापमध्याच्छेषोधितेवशिष्टरोहिणीनक्षत्रस्यसौम्याक्रांतिभागासिद्धा१५।२२
१एतावतीरोहिणीनक्षत्रमध्यरेखातउत्तरस्यांदिगिदंनक्षत्रंदृश्यते॥अनयोक्त्यासर्वेषांनक्षत्राणांक्रांतिसाधनंकर्तव्यं॥अथ
प्रकारांतरेणक्रांतिसाधनं॥अथवानियतक्रांतिनक्षत्रध्रुवकात्ततः॥तयाशरस्यसंयोगेवियोगेवैकभेदयोः॥४५॥तस्माज्जी
वाहतोत्क्रष्टक्रांतिकोटिज्ययाथवा॥परमक्रांतिकोटिज्याभक्ताप्राग्वधनुर्भवेत्॥४६॥तल्लवक्रांतिभागाःस्युःसौम्ययाम्ययाथा
विधि॥क्रांतिसाधकयोर्योगाद्वियोगेशेषनक्षद्दिक्॥४७॥एषाव्याख्या॥अथवेतिप्रकारांतरेप्राग्वद्वृत्तंविचार्यनक्षत्रध्रुवक
भुजमानीयतस्माक्रांतिरानीयते॥तयाक्रांत्यासहशरस्यदिगैक्येभेदेवियोगश्चक्रियते॥तस्माद्यक्रान्तिर्युक्ताच्चाक्रा

नभाग्वज्ञानीयपरमक्रांतिकोटिज्यामुद्धाघ्नत्रिभाभाज्यते॥ लब्धेयंक्रमेणस्मात्याग्वच्चापंसाध्यं॥ तच्चापमेवक्रमेणक्षेत्रस्यसौम्याद्याम्या
श्वक्रांतिभागभवति॥ एषांसाम्यंतेयाम्यंतेनकथमित्युच्यते॥ दिगंकक्रांतिबाणयोर्योगान्तरक्षेत्रादिकंबंधेनक्रांतिः॥ दिग्भेदेअधिक
न्यूनपातितेशोधात्क्षेत्रक्षेत्रस्यक्रांतिरिष्टस्यात॥ अत्रोदाहरणं॥ मेषाश्वितक्षेत्रादुत्तरगोलसायनेरोहिणीनक्षत्रभ्रवकः २।१२।३।५२
क्षेत्रस्ययाम्यः ५।१० अत्रपात्याभावादयमेवभ्रवकोभुजः भुर्नाशाः ६।१३।३।५२ एषांक्रांतिरानीयते॥ यथाक्रांतिरानीयते॥ तथाक्रांतिक
ज्याकोष्टेकबुभुजभागानां ६। अथस्मात्यानेफलं १२२८।५७ नदघ्नेनरं १२।१४ अनेनांतरेणभुजभागानामधस्थितचिकलासम २३।५२।
गुणितास्वपस्वाभक्तास्तलब्धंकलादिकंफलं ६।५४ पूर्वफलेन १२२८।५० निक्षिप्तायानाक्रांतिः फलात्मिका १२३५।५१। एवंसर्वत्रापि
क्रांतिःसाध्या॥ यस्याभीष्टलब्धोभागादिकाक्रांतिः २०।३५।५१ रोहिणीक्षेत्रयाम्यः ५।१० अत्रभिन्नदिक्कांतैः शरेशोधितेक्रांति
शेषमुनरं १५।२०।५१ अस्मात्याग्वत्साधितजीवा १५७।५० अयंपरमक्रांति २३।३५।० कोटिज्या ३२।९।१२ गुणिता ३१६००
८३।४४ उक्तक्रांति २०।३५।५१ कोटिज्यया ३१६०।५४ पूर्वानीता ३१६००८४।४४ सर्वणीताफलं १८९०५०२४ कोटिज्या ३२।९।
४४ सर्वणीता भाज्या २०२१९४ फलेहिप्तंफलं २३।४२ अस्मात्याग्वच्चापं १७।५।५३ एतच्चापमेवक्रांत्यंशाः एतच्चापागानीतक्रांतिर्यो
यस्यसाम्यक्षात्साम्यवोद्व्याः॥ कोत्रानयनेपूर्वोक्तायाः संप्रत्युक्तायाश्चयुक्तेकलासंविकलासंचकिंचिदंतरमस्तिनदत्यक्षाच्चदोषा
य॥ अथनक्षत्राणांस्वस्वनक्षत्रभ्रवकेक्ष्यः स्वस्वदृक्कर्मानयनं॥ दृक्कर्मानयनंमत्तास्मृगादिमथकर्कजं॥ सत्रिभज्यापरक्रांतिभोर्क्षा
हत्याविभाजिता॥ ४९॥ उक्तोद्भुक्रांतिकाक्रांतिभोर्क्षाप्राग्वत्फलादियत॥ तेनदृक्षेषुकोटिज्याविभोज्यांत्यज्यायनतः॥ ५०॥ लब्धात्तेन
दृक्कोटिज्याऽत्याद्यभवाराद्गुणं॥ मेनाऽप्यान्फलेनोनाधनुःकोटिज्ययाहृता॥ ५१॥ प्राग्वाच्चापंतुदृक्कर्मफलंपूर्वोक्तयुक्तिनः नक्ष
त्रबाणयोरैक्यक्रणंभेदेधनंभवेत॥ ५१॥ एषोव्याख्या॥ दृक्कर्मानयनेमृगाद्यैकर्क्षेसौम्ययाम्ययाश्चयाचनैवविचार्यंयथादिनक्षत्रभ्रवक
स्यात्रिराशिक्षेपात्पुनर्ज्यामार्गायपमक्रांतेः २३।३५ भोर्क्षाः १४५०।१५ मेनाज्यचप्राग्वानीतक्रांतिकोटिज्ययाविभज्यतनः प्राग्वत्फलेनदृग्धु

615
1941

कोटिज्याहत्वाअंत्यज्यया ३६०० इष्टुक्रमज्यनेनतोलब्धादेकोद्वागादर्धकोदंडः तत्कोटिज्यासमानीयउच्यते॥ तदनुद्वारज्यामानीयाक्रमक्षेत्रे
नहत्वाचप्रागानयनधनुःकोटिज्ययाहृत्यंक्रियते॥ तोलब्धाच्चापंसाध्यं॥ तेन॥ तदेवदृक्कर्मफलंएकादिकंनक्षत्रानयनबाणयोरैक्यरूपंनिश्चदि
क्कुनयोर्भेदेधनंभवतिनतत्फलमिष्टक्षत्राग्रयंथादिनक्षत्रभ्रवकंयथोचितरूणधनेचकुर्यात्तेनक्षत्रंदृक्कर्मशुद्धंभवति॥ अत्रोदाहरणं॥ यथा॥ म
कराद्दित्वादुत्तरायणेऽश्वकः॥ २।१।३३।५८ शरोयाम्यः ५।१० रोहिणीऽश्वकाद्वाशित्रयचक्राग्वदानीताभुजज्या १०।१४।९ इयंपरमक्रांतेः २३
३५ भोर्क्षा १४४०।५ गुणिताज्ञाताः २४६८०४।३३ लवः क्रांतिः १५२२।११ कोटि ३४।३०।५९ ज्यया ३४०।१०भागेलब्धंफलं २१९।१५ आ
नेवंरोहिणीनक्षत्रशरः ५।१० कोटि ८४।५० ज्या ३५८।२८ गुणिताज्ञाता २५५०१२७।३८ अंत्यांत्यज्ययाभागेलब्धं ७०८।३२ अस्माद्वाश
णार्थंपृथक्स्थाप्यते॥ अथशरः ५।१० ज्या ३२४।१० इयंपूर्वफलेन २१९।१५ गुण्यतेज्ञाता २३०६९।३२ अस्याःप्रागानीतधनुःकोटिज्यया
३५२।२० भागेलब्धा ६५२२८ एभ्यः प्राग्वच्चापं १।२।३१ इदमेवदृक्कर्मफलं॥ रोहिणीनक्षत्रस्यसाम्यायनत्वादुभयोर्भेदेधनंकृत्वारोहिणीभ्र
वकेक्षिप्यतेज्ञानं दृक्कर्मभ्रवकंरोहिणीनक्षत्रमिदं २।२३।६।३३ एवंसर्वेषांनक्षत्राणांदृक्कर्मसाध्यं॥ अथप्रकारांतरेणदृक्कर्मानयने॥ पूर्ववद्
त्रिराशिज्यानक्षेणहत्वाहृत्वा॥ रूनाभ्रनंदवस्त्रभि ९०४लब्धंभागादिकंतत्तः॥ ५२॥ हतेनिरक्षलग्नेनतद्विलंराशिनाहृतं॥ खरवाग्निभिः
फलंभागादिदंदृक्कर्मपूर्ववत्॥ ५३॥ व्याख्या॥ पूर्ववदत्रनंविचार्यनक्षत्रभ्रवोत्थनागराशिज्यानक्षेणहत्वाभ्रनंदवस्त्रभिः ९०४ विभाज्य
तत्तोलब्धंभागादिकंनस्मिन्निरक्षलग्ननंमेषादिलंकोदयाःविनाऽत्रावस्त्रभानि २०८छिद्रनवयमः २९९ त्रिरदाः ३२३ इत्यादिनाभस्थलनक्ष
त्रसंबंधंलंकोदिनमेषादिस्थभप्रमाणेनहतेखस्वाग्निभिः २०० भक्तेचलब्धंभागादिकमेवदृक्कर्मफलंभवति॥ तत्याग्वदभीष्टभ्रवकेऋणंध
नंचकार्यं॥ अत्रोदाहरणं॥ यथाभरणाद्भुत्तरायणेरोहिणीभ्रवकः २।१।३३।५८ शरोयाम्यः ५।१० अस्मात्याग्वत्त्रिराशिद्वियुत ५।१।३३।५८
भुजज्या १०।१४।९ एषांशरेण ५।१० हता ज्ञाता ८५८२९ इयंदृक्नाभ्रनंदवस्त्रभिः ९०४ भक्तालब्धंभागादिकंफलं ०।५९।४० एतद्रोहि
णीनक्षत्रस्यमिथुनराशिस्थितत्वान्मृगादेर्मिथुनराशिप्रमाणेन ९२३ गुणितंज्ञातं ९२१।१२ एतत्खस्वाग्निभिर्भक्ते २०० लब्धंलप्तादयं १।४९

एतदेवदृक्कर्मफलंप्राग्वद्रोहिणीनक्षत्रेधनवज्ञात्स्वेष्टयंत्रज्ञानंदृक्कर्मवाद्रोहिणीनक्षत्रं २।२३।८।९ अत्रप्रागानीतदृक्कर्मफलद्वयतत्स्थचं
तरफल१विकला४३स्वल्पांतरत्वान्नदोषः॥ अथनक्षत्राणांस्वस्वामक्षेत्रस्वाहोरात्रानयनं॥ स्वाहोरात्रानयनेउ। सौम्ययंत्रेहीनाधि
काक्रमात्॥ सौम्ययाम्यपमांशैः स्यान्नवतिर्व्यत्ययःपरं॥५४॥ तयोर्द्वयोर्व्यंकयोर्द्यूनखंडज्यासमागता॥ यंत्रद्वयेपिनक्षत्रमुरवंस्पष्टतरंभ
वेत्॥५५॥ अयोच्यारभ्या॥ स्वाहोरात्रानयनेति॥ नक्षत्रस्यस्वाहोरात्रानयनेसौम्ययंत्रेनवति ९०सौम्यः अपमांशैसौम्यक्रांत्याहीनानवति ९०स्यात्॥
याम्येअपमांशैक्रमात् अपमेनअधिकानवतिर्भवति॥परमिति॥ याम्ययंत्रेसौम्येरपमांशैः अपमांशैनाधिकानवतिर्भवति॥ याम्येअपमांशैस
तिअपमांशैनहीनानवतिस्यात्॥ तयोर्द्वयोर्द्यूनखंडज्यासमागतायातयंत्रद्वयेपिनक्षत्रमुरवंस्पष्टतरंभवति॥ यंत्रेसौम्ययाम्येनद्विधाभवति॥
तत्रसौम्ययंत्रेस्वाहोरात्रानयनंनवतिनक्षत्राणांसौम्ययाम्येचक्रांतिभोगैर्हीनमुक्तास्यात्॥ परेयाम्ययंत्रेतद्व्यत्ययः कार्यः सेधनवतिसौम्यया
म्यक्रांत्यंशैर्युक्तास्वाहोरात्रंस्यात्॥ तयोर्द्वयोर्नवतिशेषयोर्द्यूज्यारवंडक्ष्यः आगतंद्यूज्याफलंनक्षत्राणिसौम्ययाम्यंचस्वाहोरात्रसंज्ञंस्पष्टतरं
मुरवंभवेत्॥ सौम्यस्वाहोरात्रस्योदाहरणंयथा॥ रोहिण्याउत्तरक्रांति १५।२२।१ एषांसौम्यत्वात्तनवतेः ९०शोध्यतेशेषाः ४८।३७।५९ एभ्यः
प्राग्वद्यूज्यारवंडेभ्यः आनीतंद्यूज्याफलं१४।५७ एतदेवरोहिण्यानक्षत्रस्यसौम्यंस्वाहोरात्रं॥ अथयाम्यस्वाहोरात्रानयनेउदाहरणं॥ रोहि
ण्यासौम्यक्रांति १५।२२।१ एषांसौम्यत्वान्नवतेः ९० शोधितेशेषाः ७४।३७।५९ एतेरोहिण्याः याम्यंस्वाहोरात्रं॥ अथोन्नतांशस्वाहोरात्रे स्थापनार्थंविचारपूर्वेनक्षत्रस्वरूपंकिंचित्स्वरूपंकिंचिदुच्यते॥ स्यादयोग्रहाःसनक्षत्राःस्पष्टाः
पूर्वक्षितिजेउदीतयानाल्कालेनपूर्वक्षितिजेलग्नमयःसकालः तेषांमहानएवालक्षिताद्यावनाल्कालेनपूर्वक्षितिजेप्रयाति॥ सकालस्तेषांरा
शिः अतएवद्यूज्यारवंडेभ्यः स्वाहोरात्राण्युत्पद्यंते॥ अथकानिचिन्नक्षत्राणिसौम्ययंत्रेकानिचिद्याम्येकानिचिन्मिश्रेनभवंतितत्स्पष्टक्षण
मुच्यते॥ तत्रयस्यनक्षत्रस्यसौम्यंस्वाहोरात्रंत्रिंशदंशमध्यगंवाभ्यंचत्रिंशदंशादूर्ध्वंगतन्नक्षत्रंसौम्ययंत्रेचोपयुज्यते॥ यस्यतुयाम्यंस्वा
होरात्रंत्रिंशन्मध्यगंसौम्यंतुत्रिंशदूर्ध्वंगतन्नक्षत्रंयाम्ययंत्रेचोपयुज्यते॥ यस्यतुस्वाहोरात्रद्वयमपित्रिंशन्मध्यगंतन्नक्षत्रंमिश्रयंत्रेस्थाप्यते॥

617
1914

यथाभिजित्नक्षत्रंसौम्यस्वाहोरात्रं१।३०याम्यंतु४०।४८एतत्सर्वदासौम्ययंत्रेएवप्रकल्पनायारोहिण्याश्चसौम्यस्वाहोरात्रं १४।५७याम्यं २५।३
एतन्नक्षत्रंसौम्ययाम्ययंत्रेचोपयुज्यते॥ सौम्ययाम्यत्वंदिग्लोलंकान्तःसौम्ययाम्यध्रुवमभिलक्षीकृत्यउभयतोज्ञेयं॥ एवमन्येषामपिनक्षत्रा
णांस्वाहोरात्रसाधनंकार्यं॥ अथेष्टक्षांशाभ्योभीष्टनक्षत्राणांउन्नतांशानयनं॥ अथस्पष्टक्रांतिभागानरोस्थाःसौम्ययाम्यास्तेनतांशाःस्व
मध्यात्॥ स्वाक्षाहीनाःस्वचरोक्षोन्नतांशामध्याक्षोस्थास्वदृग्दंडाभवंति॥५६॥ यत्रैकाशायोगतश्चेन्नतांशाः॥५७॥ व्याख्या॥ अक्षां
शानांवयदंतरंकार्यं॥ अधिकांक्षाद्दृग्नंकेपतितेयच्छेषंतन्नदेवसौम्यादिक्केननक्षत्राणांस्वमध्यात्सौम्यानतांशाभवंति॥ तेष्टनवतेःपतितेषु
शेषास्तेषांनक्षत्राणांसहजोभूभागात्स्वस्वदेशमध्यान्नोन्नतांशाभवंति॥ यत्रतुअक्षांशानांक्रांतिभागानांचैकदिक्कत्वाद्योगेक्रियमाणे
सतिनवतिरधिकंभवतितदाशीत्यधिकशतात्१८०नेषुपतितेषुशेषानक्षत्राणांमध्यान्नोन्नतांशाजायंते॥ एतेषुनक्षत्रोन्नतांशायं
त्रेमध्यान्नहृतेदृश्यते॥ तेचाक्षत्वग्वात्स्वीयस्वीयदेशाभिन्नाभिन्नाभवंति॥ अत्रोदाहरणंयथा॥ प्रकल्पनायारोहिण्याः स्फुटक्रांतिरुत्तरा १५
२२।१दिक्साम्याद्यक्षांशाः २८।३०अल्पत्वात्क्रांत्यंशाःअक्षांशेभ्यःपात्यंते॥ शेषः १३।१५।५९ एतेयाम्यक्रांत्यशेषत्वेनतांशाबोद्ध
व्याः नेषुनतांशेषुनवतेः शोधितेषुशेषाः ७६।४५।१ एतेरोहिण्याःपरमोन्नतांशाःकथ्यंते॥ एतएवेत्। यारोहिणीअक्षोदृष्टभूभा
गान्तरवमध्यमाक्रमनतिभावः॥ अनयासुत्तरामेषांनभाःक्षाणांतेनोन्नतांशासाधनंकार्यं॥ अथप्रतीत्यर्थं॥ संवत् १४२०वर्षेस्वचै
त्रशु०दि १५दिनागमि१४।५९ वर्षस्यग्रंथादिहात्रिंशन्नक्षत्राणांक्रांतिदृक्कर्मसौम्ययाम्यस्वाहोरात्रपरमोन्नतांशाः स्पष्टीकृतन्या
सेनप्रदर्श्यंते॥ यथा॥

सूत्र सं	नक्षत्र नि	पारसी नामा	ग्रंथादि नक्षत्र	ग्रार	दृक्कर्म	सौम्य स्वाहोरात्र	याम्य स्वाहोरात्र	परमो न्नतांशा	हि	दुनामा ति	पारसी नामानि	ग्रंथादि ध्रुवक	ग्रार	क्रांति	दृक्कर्म रुरुद्धि	सौम्य स्वाहो	याम्य स्वाहो	परमोन्न तांशा	क्रांति
१	अश्व नाम	सुरतु रुकस	०।८। ४५।५८	२७।० उ	१२।५६ ४८	२३।२	३४।५	८८।२१	१			०।२ ४५।५२	२७।० उ	२१।५१ ४२।उ	०।२।२ ४२।५२	२०।५६	३३।५८	८८।४१	२७।२१ उ

सं.	क्रान्ति भानि	पार मिनाम	ग्रंथा रीनस	शर	क्रांति	दक्कर्म अह	सौम्य साहा यन	याम्य साहा यन	परमो क्रान्ति जाः	हिंदु नी	नामा	पार मिनाम	गया दि	शर	क्रांति	दक्कर्म	सौम्यस्था होराव	याम्यस्था होरा-	परमोत्क्रम जोज्ञाः	
२	नद्यं तक	अस्य नहर	०।२९ ४३।५२	५।१७ द	४।१२ ५०द	०।५८ ३३।२१	४३ २	८।२६	२४।९	२			१।२७ ४३।५२	५१ २०द	५५ ५३ द	०।१५ १५।६	४१।४९	८९।०	२०।३८	
३	मल्ल्या दर	विनन होकुन	०।२२ ४३।५२	२६ २० उ	३।१२ ३४ उ	०।२६ ०।५१	०५ ४८	३५।२२	८६।८	३			१।१४ २३।५२	२९ २० उ	३३ ५५ ३४ उ	०।१४ ०।५१	१०।४३	३६।४५	६५।५४	
४	अ श्वि नी	सुरनो नन	०।२५ २०।५२	७ २० उ	१६।४ ३०	०।५८ ३३।२१	०८ २७	२५।२३	८८।२	४			१।२६ ३३।५२	२० उ	१६ ५० ५८ उ	१३	०४।४०	२६।६	७४।२४	
५	कल्य कर	मधूक धजाव	०।२६ ४३।५२	५५ २० उ	५५ ३५ ३०	०।२३ ०।१५	६ ७	६३	६३।२०	५			१।१६ ५३।५२	५० २० उ	५५ ३५ ३० उ		६।४	६३।२०	६२।१८	
६	मनु ष्याभे	गजि लगाव	०।२८ ३३।५२	३३ २० उ	१।११ २४।५२	० २८	२४।५२	८०।८	६				२२।० उ	३८ ३३ उ		९।६	४१।५१	७८।५७		
७	मनु ष्याभे	भरक्ष कसुर पा	०।२३ ४३।५२	२० उ	५।६ ५।६	०।१६ ३०।४८	७ ४६	४१।३६	०।५२	७			३५।० उ	५० २० उ		७।४३	२६।५३	७१।३४		
८	रोहि णी	दक्ष रा	०।२ ४३।५२	५५ ५८	०।२१ ३०।२३	०।५८	२५।४०	०।५३	८				५१।० द	०५ ३३		२।४३	०	७।४५		

				शर	क्रांति	दक्कर्म	सौम्यस्था द्वा.	याम्य			शर	क्रांति				
९	मिथुन सारदेवि	मिजुल नेजा	२।८ ४३।५२	३।३० द	१।८८ ५० द	२।०३ १।०३	२३।६	१६।४०	५२।४	९	३।३० द	१।८१ ५० उ	२३।३	२१।३१	६६।३४	
१०	मिथुन सामर्थाद	यदुल नेजा	२।१२ ४३।५२	१०।३० द	५।६ ५।७ उ	२।०८ ०।५३	१२।८८	२५।८८	६६।२८	१०	१०।३० द	५।०३ २६ उ	२७।५८	२१।३१	६६।३४	
११	ष्यमुरव	अद्दु क	२।१३ ४३।५२	२३।० द	४।४९ ५।५ उ	२।०८ ३।०४	२७।३२	२७।५३	६३।३९	११	२३।३० द	४।५० २२ उ	८।२०	४०।५५	७४।५२	
१२	मिथुन हस्त	यदुल जनाय	२।२० ४३।२०	२०।० द	६।२८ २८ उ	२।२३ ३।५६	२७।३५	२१।५०	६२।३८	१२	१०।० द	६।२८ ५५ उ	२७।३५	२०।५०	६७।५३	
१३	अगा स्य	सुहेल गस्त्य	३।१६ ४।५२	७५ द	५।२८ २३ द	३।२ ०।२८	५६।२२	६।५२	९।५३	१३	७५।० द	५१।२९ ९।१ द	५६।१४	६।५५	९।५२	
१४	अर्द्रा लथु	यमल भारी	३।१६ ३३।५२	३१।० द	१५।४२ १० द	३।१८ ५०।५०	२५।५५	१५।६	४५।३९	१४	३१।२० द	१५।४४ १३।१ द	२५।२२	१४।५२	४५।३६	
१५	प्रथमर्क्ष लडाप्पा	मुनिर परमु कप्प	३।१२ १३।५२	९।४० उ	३।५० ० उ	३।२३ ७।५५	१०।५३	३५।२०	८६।३८	१५	९।४० उ	३।२४ उ	१५।४८	३५।४४	८६।१५	
१६	मृगेन्द्र लथु	क्रौञ्च यामी	३।१८ ४३।५२	१६।० द	१५।३६ ३	३।१६ ३०।२८	१०।३६	२२।३	६७।३६	१६	१६।० द	६।६ ५०।३ उ	१३।३९	२१।२२	६०।२८	

				उत्तर	कोटि	दक्षिण	सौम्य	याम्य									
१७	मघा	कलश के अंश	१।२८ २३।५२	०।१० द	०३।५८ १८।उ	४।२८ ००	०५।२३	०५।३	७५।५८	०७	०७	०।००	०४।५०		१५।५८	१५।५६	१५।३८
१८	उत्तर फल्गुनी	सक पक्ष	५।१३ २३।५२	१२।६० उ	०८।५६ ०।उ	५।०० ३०।५०	०४।३३	२६।३०	७८।५	०६	०८	०।५०	०।४२	०	०४।३	२६।२३	७८।२२
१९	कोक संघ	मरण	५।२० ३३।५२	१४।५० द	१२।५८ ०७।द	५।२२ ०।४०	०४।२४	०५।००	४८।०	४०	०९	०।१५ उ	०।२८ ०।उ	५।२३ ०।३३	०४।३०	०५।१८	४८।२३
२०	चित्रा	भाकु भानाकु	६।०५ ३३।५२	२।० द	६।५५ ३७।द	६।०८ ४३।२०	२२।००	०७।४	५३।।	२९	३०	२।२० उ	०।२३ ३६ द	६।०५ १८।५२	२२।२५	१५।४०	५२।५०
२१	स्वाती	निभा कुरम	६।१५ ५३।५२	२३।३० उ	२२।४० ०५।उ	६।२८ २२।४१	०३।५	२०।२२	१७४।	०	३०						
२२	श्यन मेंडक	नपर पक्ष	७।२ ३३।५२	४४।३० उ	२०।३६ ०७।उ	७।०८ ३०।२०	०१।२५	३३।४५	५।	३	२२						
२३	धनुः कोटी	कलश लाक	८।१ ३३।५२	४०।० द	२।३० ०५।द	८।० २२।४०	३०।२३	२२।३८	३५	०३	२३						
२४	मूल	मसुर दुबी	८।१३ ०३।५२	६६।० उ	३८।४८ ०५।उ	९।३ ०८।३०	०।२०	०४।४८	८०।	४०	२४						

					उत्तर	कोटि	दक्षिण	सौम्य	याम्य								
२७	धनिष्ठा		पालक	८।२० ३।५२	०३।१० द	३६।२८ १७।द	८।०८ ५७।५८	३८।५०	०।५०	२५ ०	२५						
२८	अभिजित्		नियाकरिनि	८।२५ ३०।५२	२।५० उ	२७।४० ३०।द	८।५ ३४।५०	२८।२४	११।२५	४० ४०	२६						
२९	मकर संक्रान्ति	अभिजित्	नमर वाद	९।६ ०३।५२	६३।० उ	३८।४८ ०४।उ	९।३ ८८।०	९।२०	४०।४८	८० ४	२०						
३०	मत्स्य युग्म	मकर संक्रान्ति	नरता ण	९।२२ ४३।५२	२०।५० उ	७।०१ ०३।उ	९।०८ २०।८	०७।२४	२२।२३	३८ ३९	२८						
३१	कुंभ नरवं	मत्स्य युग्म	कमठ हत	०।२५ ०७।२२	२३।० द	३४।२२ ०७।द	०।१५ ३४।८	३०।०३	१०।२३	२६ ५९	२९						
३२	कछु दसठ	कुंभन सं	रिदं क	०।२८ ३।५२	६०।० उ	४७।२० २० उ	०।१७ २८।२०	८।३८	४५।४०	७५ ०७	३०						
३३	अश्व युग्म		मनकूत सपरमे	०।२२ ३।५२	३१।०	२७।२५ २५ उ	०।१७ ५।४२	१२।२४	३०।४१	८८ २८	३१						
३४	समुद्र पद		दाजन नाक	०।२३ ०३।५२	१।४० द	०।१७ ६।उ	०।२८ ८।२५	२३।५३	१६।१७	५५ ०४	३२						

621
1941

अथमगादिरत्नस्यसंख्याप्रमाणेरमाह॥मगस्यरत्नप्रमिति: खरामा: ३० तुलाजयोर्नंदभुवोष्टरामा: ९१।३८॥कर्कस्यसूर्यो नखिनि
वायवस्यु: १२।५१ यंत्रेंद्रमध्यादियभूहनीया॥५८॥ व्याख्या॥यंत्ररत्नत्रयंभवति॥तत्रबहिर्वृत्तेनभानमंशात्रिंशत् ३० तत्सहजमित्रं
द्वितीयंनषतुलयोस्तत्प्रमाणमंशा: ९१।कला ३८ तृतीयंतत्कर्कस्यप्रमाणंभागा: १२।५५ इत्यंत्रिविधंबहिरत्नप्रमितियंत्रमध्येकेंद्राद्बहि
नीयाविचारणीया॥अत्रान्योयोयंत्रेसबुध्यायंत्रविधात्रमध्याच्चतुर्दिक्षुत्रिंशत्त्रिंशदंशरिक्तंनयावद्बहिरुडुमकररत्नंभवति॥तद्यु
क्तप्रमाणेनमध्येरत्नद्वयंसाध्यं॥अथपरमापमांशानांक्रमज्याकोटिज्यागानांउक्रमज्यांचोत्पाद्यमेषतुलाकर्कंरत्नंचोत्पादनमाह॥परा
पमांशास्त्विकरा: कला श्चशराग्नयस्तत्क्रम २५।३५।० जाचमोवे३॥शून्याब्धिशक्लिथयोथ १४४१।१५ कोटिभागा: षडंमानिशरा
शराणि॥५९॥तज्यांक्रनंदाक्षिगुणद्विचंद्रा: कोद्युक्रमज्यां २१५१।४५ कशरे५ वाणाब्धय: ३२९९।१२ कोटिलवो क्रमज्यात्रिंशद्गु
णापक्रमकोटिमोर्व्या॥हृताचयस्तुल्यमिहांशकादितत्स्युरमेषतुलाप्रमाणं॥कुलीरयानस्यदृशि: खरामेर्हृतापमांशादिकुलीरमा
नं॥६१॥ व्याख्या॥ परमापमांशानां २५।३५ प्राग्वत्कृत्वेज्या॥ यथा॥ १४४०।० एषामेवप्राग्वत्कोटिभागा: ६५।२९ एषांक्रमज्या ३२९९
९२ अथमगादिरत्नत्रयस्य भागलब्धांशा: ९१।३८ एतन्मेषतुलारत्नप्रमाणं। एतस्यरूपनिर्वेगोजाना: ३८५।२८ एषांस
शेमेभागेलब्धांशा: ९२ कला: ५१ एतत्कर्करत्नप्रमाणं। मकररत्नप्रमाणंत्रिंशदंशा: सिद्धाश्च। अथव्यासार्धंस्यतथाभवक्रस्योत्पा
दनमाह॥वरापमानांनरमौर्विकायाहृतानरस्योक्रमजीवयाघ्नसा॥तत्रोविभक्तापरमापमाख्यमौर्व्याप्तिभज्यासुतयायदाप्तं
॥६२॥कोटिज्ययाभिश्रितमार्धतंतत्रिंशाद्गुणंकोटिगुणेनभक्तं॥लब्धंचतच्चासदलंननश्चपूर्वंफलंकोटिगुणोनितेच॥६३॥
शेषंचरांशैर्गुणितंविभक्तंकोटिज्ययाप्राक्तमनोत्फलादि॥केंद्वंभचक्रस्यभवत्यवश्यंतदंतरोत्थासदलक्रम: स्यात्॥६४॥एषां
व्याख्या॥परमापक्रमांशानां २५।३५।० यानरमौर्विकोटिज्यासातस्यैवनरस्यकोटिक्रमज्यायांगुण्यंस्वज्यायु ५६०० तयापरमापम
ज्यया भज्यतेननोलब्धंलवादिकंकोटिमिश्रितंअर्द्धरुतंत्रिंशताभंगुण्यपुन: पूर्वोक्तकोटिज्ययाभज्यतेननोलब्धंलवादिकंचासत्

623
1961

नेभचक्रेभवति॥तनश्चेतिपूर्ववदलेकोटिज्यात: पतितेनछेद्यंत्रिंशताहृत्वापूर्वोक्तकोटिज्ययाभाज्यतेननोलब्धंलवादिकंभचक्रस्यकें
द्वंभवति॥ अनेनभचक्रांशादिकंद्वप्रमाणेनयंत्रमध्यात्सौम्ययाम्येवानक्षत्रचिह्नंकार्यं॥तद्दक्षिण्यासाध्यरत्नंचाम्यं॥अत्रोदाहरणं॥
परमापमांशा २३।१५ एतेनवतेश्चूना: कोटिभागा: ६६।२५।० स्यु:॥अत: प्राग्वत्क्रमज्या ३२९९।१२ तथाकोटिभागानामुत्क्रमज्या=
२१५१।४५ अनयाकोटिक्रमज्ययागुण्यतेजाना: ७१२५४४ ७।१२ एषापरमापमज्यया १४४०।१५ अंत्यज्या ३६०० तयासहि
तया ५०।४०।१५ भज्यतेलब्धा: १४।१४६ एतेकोटिज्यायांक्षिप्यंते ३२९९।१२ जाना: ४७।१२।५८ एतद्वीरुत्यद्विधास्थाप्यंते॥
२३५४२० अनयोरेकंदलं २३५६।२० त्रिंशतागुण्यतेजातं ७०५९४।१० अथोत्तरंपूर्ववदलं २३।५६।२० कोटिज्या ३२९९।१२।
न:पात्यंतेषुंशे १४२४३ त्रिंशतागुतेजातं २८२२८१३० एतस्मिन्कोटिज्यया ३२९९।१२ भक्तेलब्धंभचक्रकेंद्रंभागाद्यंभागा: ८ कला:
३४ अथानीतभचक्रज्यामाहुर्येत्रप्रमाणमाह॥भागाभचक्रकेंद्रस्यांशैर्लिप्तावेदवत्क्षय:॥व्यासार्धस्यधरा दसौसौरसनेत्राणि २१
२६ चक्रमान॥६७॥स्पष्टार्थौ॥अथभमंडलोदयार्धं लंकोदयप्रमाणानांप्रत्यंशंभागादियुक्तिरुच्यते॥निरक्षलंकोदयलग्नमानात्स्फु
टक्रमंयत्सतिभागमेति॥यथोक्तिनङ्गणकेनयोज्यंभमंडलेरवत्रिमितेपियंत्रे॥६६॥अस्यव्याख्या॥यंत्रेनानरत्नवने: ९० एक१ द्वि २
त्रि ३ पंच ५ षट् ६ दश १० प्रमाणेनोन्नतांशावलयुक्तन्यूनयोषाद्भवतिपराणामपि। ततोयंत्राणामुन्नतवलयानांभचक्रस्थापना
यांनिरक्षलंकास्थानेद्वादशानामपिमेषादीनांलग्नानांप्रमाणानिदशाभिर्भक्तान्येकंतेषामंशादिकमानीयत्रिंशद्भिर्भक्तात्तस्मादपिप्र
त्यंशंभागादिकमुत्पाद्यचरैक्यलग्नस्यत्रिंशदंशपर्यंततत्सर्वेष्वपियंत्रेषुभमंडलेगणकेनयथोचितंस्थाप्यं॥उदाहरणं॥ लंकायांमेष
प्रमाणं २०१ वृषस्य २१।५४ मिथुनस्य ३२१ एषांमेषेएषांदशाभिर्भागेलब्धंयथा २०।५० वृष २१।५४ मिथुन ३२।१६ एतेष्वुक्तमेषक
र्कसिंहकन्यानांभवंतियु॥तथाष्टानांपिपडपिउक्रमानुलादिनांस्यु:॥दशाभिफलैरेकांभगणोजायते॥अत्रोपपत्ति:। खगोलकालच
क्रयो: परिधिद्वयमस्ति॥तत्रय: कालचक्रपरिधि: सत्रिंशात्रिंशत्परिधिमिते: सपांशोर्भक्त:। पंचपंचघटीतुल्योलग्नैक: स्यात्॥

यमहोरात्रषष्टिघटीभिर्द्वादशाभ्यस्तास्तत्कोभगणः संपूर्णः स्यात् अतोहोरात्रषष्टिघटीनांपलानि ३६०० भगणांशैर्भक्तानिद्वादशघ्न्या अतोलं
ब्धानांद्वादशभिर्भागदानान्यन्येकोनामंशाः प्राग्वत्॥ एवंस्वेद्वादश्यानामप्येताः साध्याः॥ अत्रकालचक्रपरिधिचक्रांशानांप्रत्येकंत्रिं
शद्भिर्विभजनाक्रियते अत्राप्यहोरात्रेणभचक्रपरिधिर्नाधिकपंचघटीभिर्मेषलग्नेत्रिंशद्द्वादशात्मकलग्नतयानिरक्षमेषलग्नांशादि २०
४८ परिमितोज्ञायते॥ अनयायुक्तयाकालचक्रभचक्रयोः परिधिसमविषयभागैर्भगणंपूरयंतः॥ अथमेषादिलग्नत्रयाणांप्रत्यं
शस्थापनोनवत्यंपयंतंप्रदर्श्यते॥ यथाभचक्रस्थापनार्थंमगमलग्नाच्चार्यं आयाति॥ तत्रकोष्टकः॥

अथदृष्टज्ञाकोः छायाकर्णसाधनं॥ ॥ कर्णोलंबभाजनाशांतरांतरांशाविशोध्याकलादिका॥ नतज्यास्वस्वशंकुघ्नीसाविभक्तोन्नतज्यया॥ ६
अगुलाद्यंलब्धतत्तत्स्वस्वशंकुघ्नं॥ त्रिज्यावास्वस्वशंकुघ्नाछेदनाभंफलंभ्रुतिः॥ ६८॥ निम्नांशु १२ सप्ता ७ गुलशंकुज्ञानाछाया
नचार्यवेरः प्रदिष्टा॥ प्रदर्श्यतेनष्टदृष्टकोपयुक्ते॥ ६९॥ यास्याद्यादर्शनेनव ९ नतांशा ८९ उन्नतांशा ० नतज्या ३४३८। २७ उन्नतज्या ६२५७ ९६
नतज्याद्वादशभिः संगुण्योन्नतज्यालब्धंछायाफलमंगुलाद्यं ४०१। ० सप्तभिः संगुण्योन्नतज्यायाश्चमंगुलाद्यंछाया ४०१। ० एवंनवांगु
लशंकोरपिछायाकर्णोत्रसाध्यो॥ निम्नांशा १२ अथकर्णानयनं॥ ३६०० द्वादशभिः संगुण्योन्नतज्ययाविभज्यफलंभ्रुतिः द्वादशांगुलसमो

उन्नतांशाः	०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
द्वादशांगुलशंकुच्छाया	६८ ३६	६८ ३५	६८ ३४	६८ ३३	६८ ३२	६८ ३१	६८ ३०	६८ २९	६८ २८	६८ २७	६८ २६	६८ २५	६८ २४	६८ २३	६८ २२	६८ २१	६८ २०	६८ १९	६८ १८	६८ १७	६८ १६	६८ १५	६८ १४	६८ १३	६८ १२	६८ ११	६८ १०	६८ ९
सप्तांगुलशंकुच्छाया	४०१ ०	३९४ २८	३८७ २६	३८० २४	३७३ २२	३६६ २०	३५९ १८	३५२ १६	३४५ १४	३३८ १२	३३१ १०	३२४ ८	३१७ ६	३१० ४	३०३ २	२९६ ०	२८९ ३८	२८२ ३६	२७५ ३४	२६८ ३२	२६१ ३०	२५४ २८	२४७ २६	२४० २४	२३३ २२	२२६ २०	२१९ १८	२१२ १६
उन्नतांशाः	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८
द्वा॰ छा॰	६८ १५	६८ १४	६८ १३	६८ १२	६८ ११	६८ १०	६८ ९	६८ ८	६८ ७	६८ ६	६८ ५	६८ ४	६८ ३	६८ २	६८ १	६८ ०	६७ ५९	६७ ५८	६७ ५७	६७ ५६	६७ ५५	६७ ५४	६७ ५३	६७ ५२	६७ ५१	६७ ५०	६७ ४९	६७ ४८
स॰ छा॰	२१२ १४	२०५ १२	१९८ १०	१९१ ८	१८४ ६	१७७ ४	१७० २	१६३ ०	१५६ ५८	१४९ ५६	१४२ ५४	१३५ ५२	१२८ ५०	१२१ ४८	११४ ४६	१०७ ४४	१०० ४२	९३ ४०	८६ ३८	७९ ३६	७२ ३४	६५ ३२	५८ ३०	५१ २८	४४ २६	३७ २४	३० २२	२३ २०
	६	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७
	६७ १६	६७ १५	६७ १४	६७ १३	६७ १२	६७ ११	६७ १०	६७ ९	६७ ८	६७ ७	६७ ६	६७ ५	६७ ४	६७ ३	६७ २	६७ १	६७ ०	६६ ५९	६६ ५८	६६ ५७	६६ ५६	६६ ५५	६६ ५४	६६ ५३	६६ ५२	६६ ५१	६६ ५०	६६ ४९	६६ ४८
	१५ ५८	८ ५६	१ ५४	९४ ५२	८७ ५०	८० ४८	७३ ४६	६६ ४४	५९ ४२	५२ ४०	४५ ३८	३८ ३६	३१ ३४	२४ ३२	१७ ३०	१० २८	३ २६	९६ २४	८९ २२	८२ २०	७५ १८	६८ १६	६१ १४	५४ १२	४७ १०	४० ८	३३ ६	२६ ४	१९ २
	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५
	६६ ४७	६६ ४६	६६ ४५	६६ ४४	६६ ४३	६६ ४२	६६ ४१	६६ ४०	६६ ३९	६६ ३८	६६ ३७	६६ ३६	६६ ३५	६६ ३४	६६ ३३	६६ ३२	६६ ३१	६६ ३०	६६ २९	६६ २८	६६ २७	६६ २६	६६ २५	६६ २४	६६ २३	६६ २२	६६ २१	६६ २०
	१२ ४६	५ ४४	९८ ४२	९१ ४०	८४ ३८	७७ ३६	७० ३४	६३ ३२	५६ ३०	४९ २८	४२ २६	३५ २४	२८ २२	२१ २०	१४ १८	७ १६	० १४	९३ १२	८६ १०	७९ ८	७२ ६	६५ ४	५८ २	५१ ०	४४ ५८	३७ ५६	३० ५४	२३ ५२	१६ ५०

गुलशंकुच्छायाप्रत्यन्नतांशांकोष्टकेचलोक्यते॥ अभूद्भुपुरेवरंगणकचकचूडामणिः कनीरपतिसंस्तुतोमुदनसूरिनामागुरुः॥ तदी
यपदपद्मलिनाविरचितेनसूर्यप्रज्ञप्तिमहाद्युगुरुणास्फुटंगणितकर्मपूर्तिंगतं॥ ७०॥ स्पष्टार्थं॥ श्रीपीरोजमहेंद्रसंवगणकप्रष्ठोमहेंद्रप्रभुज्या
नत्सूरिवरमंदिरचरणांभोभृंगकरंगघनः॥ सूरिश्रीमलयेंदुनानिरचितेस्मिन्सूर्यराजागमेव्याख्यानेगणिनाभिधःप्रथमकाध्यायः
समाप्तिंगतः॥ १॥ ॥ इतियंत्राध्यायेगणिनाध्यायः॥ ॥ अथयंत्रघटनाध्यायोव्याख्यायते॥ श्रीः॥ ॥:~ ॥ ॥:~

625
1941

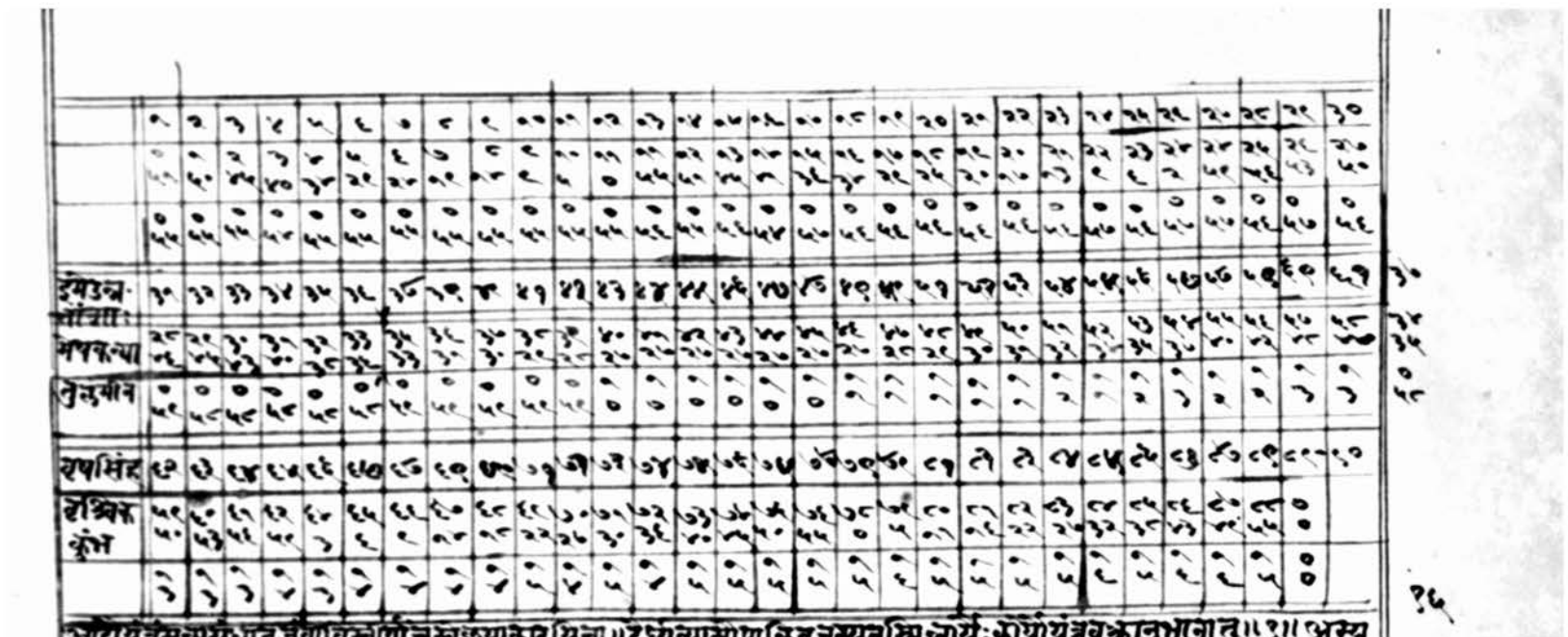

भोरायंत्रमन्यंधातुमयंवायंत्रविस्तीर्णं चस्वच्छयाकार्यिता॥ दंड्यव्यासापालिरुन्नत्यन्मिन्नार्यः कार्यायंत्रवक्रानुभानात्॥१॥ अस्य व्याख्या॥ मत्प्रसिद्धाः धातवः पित्तलाद्याः मन्मयंधातुमयंवायंत्रविस्तीर्णं विकलाद्यं चकार्यिता यंत्रमुखानुमानात् तस्मिन्यंत्रे पालिरुन्नतेर्दंड्यव्यासार्यं आयतमविस्को आर्यः कार्यो विस्तीर्णमितिपदमेकं योज्यं यावन्निष्टायातावद्विस्तीर्णं कार्यमित्य

627
1941

र्थः॥१॥ याम्येनागस्यत्रिकोणेकिरीटमीदृक्प्रोक्तं कोष्टकागारमेवत॥ मध्यवस्थस्वेच्छया क्षांशाकानांपत्राण्यन्यान्युन्नतांशानि॥२॥ अस्यव्याख्या॥ अस्ययंत्रस्ययाम्यदक्षिणभागेत्रिकोणंकिरिटाकारस्थितत्वात्मुकुटसदृशंकार्यं। दंडेनसत्रंकोष्टकागारमिनिप्रोक्तं॥ तस्यकोष्टकागारमध्येः न्यानिउन्नतांशैरुन्नतवेलचैराश्रीतानि अक्षांशानांपत्राणिस्वेच्छयाकार्याणि॥ स्वेच्छयेतिकोर्थः॥ यावतांदृग्ज्ञानांपत्राणिकर्तव्यानितावंतिकार्यंपत्रयंत्रेचोपरिचाभिन्नवेशोन्नतवलयानिकार्याणि॥ एकंपत्रंचोन्नतांशस्यपत्रादूर्ध्वंपिंडमाधनीयंतनोन्यत॥ लंकोत्पन्नागरायामेषसुरम्याः संस्थाप्यंतेयत्रधिष्ण्येयः समेताः॥३॥ अस्यव्याख्या॥ उन्नतांशपत्रादेकंपत्रमन्यत्पिंडाद्द्विगुणंसाधनीयं॥ यस्मिन्यंत्रेलंकोत्पन्नमेषाद्याः द्वादशाधिष्ण्येयः सहिताः स्थाप्यंते॥ इदंचभंचपत्रंचकंधिष्ठितत्वाद्भचक्रमित्युच्यते॥ पत्राण्येवंकोष्टकागारमध्येयुक्त्यासाध्यालेषुपूर्वादिकोष्टकाः॥ एष्टंयत्रस्थायनेष्टेनुनाग्रमुस्मेकत्वछिद्रमंतर्भुजंच॥४॥ अग्रेपश्चात्मध्यसंस्थंत्रिकोणंरुंध्रंचैकंछिद्रंयंत्रेनत्रविवेदय॥ छिद्रेक्षिप्त्वामेरुकीलंदलात्तुविध्वाकोष्टागारयुक्तंचतेन॥५॥ युग्मं॥ व्याख्या॥ एवंपूर्वोक्तप्रकारेणपत्राणिकोष्टकागारात्मध्ययुक्त्याप्रतीच्योसौम्ययाम्योनेपुपूर्वादयश्चतस्रोदिशः साध्याः॥ ततोयंत्रस्यपृष्ठदेशे आयतांभुजांकृत्वाअग्रेहस्मेचतथास्यभुजज्यामध्येछिद्रंकृत्वातस्यछिद्रस्याग्रेपश्चिमछिद्रंचतुःकोणयंत्रेनत्रेविवेदयेछिद्रेभुजमध्यविवरेचमेरुसंज्ञंकीलंचक्षिप्त्वातेनमेरुकीलेनकोष्टकागारसहितोपत्राणिधात्रमेरुसंज्ञंकीलंचक्षिप्त्वाकीलेघटीकावक्राकारंक्षिप्त्वा॥ कृत्वाछिद्रमस्यात्रिकोणेनत्रक्षिप्त्वाकंटकंरश्मिकाभं॥ तस्यप्रांतेमुष्टिकालंबिकामत्रंदयंयंत्रनिष्पत्तिरेवं॥६॥ अस्यव्याख्या॥ अस्ययंत्रस्यत्रिकोणेमहत्छिद्रंकृत्वातत्रदृश्यिकमुखाभंकंटकंक्षिप्त्वातत्प्रांतेमुष्टिंचकृत्वामुष्टिप्रांतेलंबिकात्र्यंमत्रंदयं॥ एवंयंत्रनिष्पत्तिर्ज्ञेया॥ अभूद्गुरुपुरेवरेगणकचक्रचूडामणिः ह्नीनृपतिसंस्तुतोमदनसूरिनामागुरुः॥ तृतीयपदवाक्यिनाविरचितेनयंत्रागमेमहेंद्रगुरुणोदितंघटनयंत्रकर्मस्ययत॥७॥ श्रीराज॰विरचितेयंघटनाध्यायोद्वितीयोगतः॥ ॥इतिश्रीयंत्रागमेयंत्रघटनाध्यायः॥ ॥समाप्तोयंग्रंथः॥ ॥अथयंत्ररचनाध्या

629
1941

धने॥ तत्रनिरक्षमेषादिलग्नानांदृष्टभागानांस्थापनमाह॥ भचक्रेऽपवेधेपुरवकुधरत्नत्रयेभ्यंतरतोष्ट८।१४भागान्॥ हित्वाकृत्वा
श्वाब्धिगुणान्४अपास्यत्र्यासार्धमानेन २१।२६ विधायरत्ने॥ १०॥ निरक्षमेषादिविलग्नमानान्पूर्वोदितान्त्राचिनिवेश्यचेऽन्याः
रत्नेद्वितीयेतदधोनिवेश्यास्तंदक्षरेखागणकैर्निजेष्टाः॥ ११॥ युग्मं॥ व्याख्या॥ कोष्ठागारभपत्रस्योपरिरचनयास्थापितेभचक्रपू
त्रेपूर्ववदिष्टसाधनपूर्वंकर्कमेषमकरप्रमाणेनरत्नत्रयंरचितेसति अभ्यंतरतोयंत्रमध्याद्याम्यभागेरेखोपरिभचक्रकर्कंद्रप्रमाणं८।१४
सुल्कानंदंतोव्यासार्धमानेन २१।२६ रत्नंविधायतदधोलग्नांशरेखाचस्थापनार्थंद्वितीयंरत्नंविधायपूर्वस्मिन्रत्नेपूर्वोदितान्निरक्ष
णेषादिलग्नमानानंद्या २० लब्धा ५० इत्यादिरूपानेऽन्याः पूर्वभागात्पूर्वनिवेश्यतदधः स्थितेद्वितीयरत्नेनिजेष्टाः पूर्वोक्तयुक्त्याधोधुर्ये
णोदितमेषाद्यासंदंशैरेखाक्रमान्निवेश्याः॥ मेषादिनामंडलमानंयथा॥ मेषभागाः कलाः श्वाब्धिछ्यर्तुनगनेषवः॥ २०।५०॥ वृ
षेनंदरसोद्धृक्षा २१।५९ युग्मेदंताः षडंदवः॥ १२।१६। युकर्कादेनवस्थ्यः कर्कसिंहकनीष्वपि॥ कन्यादिषट्कमानंस्यात्तुल्यादौवपरी
त्यतः ९३॥ अथभचक्रेऽश्वयुक्तटङ्कर्मर्क्षसंस्थननक्षत्रस्थापनमाह॥ व्यासार्ध्यरत्नेजमुखानिसंनिरक्षाणिलंकोदयजानियत्र॥ रे
खाद्वयेनाग्नितिभागजातास्तत्रैवकेंद्राभिमुखावितेस्युः॥ १८॥ केंद्राग्रनीपैर्विरचिच्यचिन्हंज्याग्रप्रमाणेनचकर्कटेन॥ तत्रैवधि
ष्ण्यस्यथथोदितस्यनिवेश्यमस्याग्रमनोविमूर्क्ष्म॥ १९॥ अनयोव्याख्या॥ यत्रव्यासरत्नेपूर्वोदितरक्षाणिमेषादीनिलग्ना
निसांशानिलिखितानिभंति॥ तत्रपूर्वैररक्षामनुलक्षीकृत्यानक्षत्राणांमेषाग्रप्रमाणेनकेंद्राभिमुखारेखाविलिख्यकेंद्राग्रनीपैर्मो
च्यस्वाहोरात्रप्रमाणेनकर्कटेनाग्रेणचिन्हंविरचय्यनत्रैवचिन्होपरियथोदृष्टस्थधिष्ण्यस्थनामसहितस्यानिसूक्ष्माग्रेसुखंस्थाप्य
धनुर्मुगांतेनिखितंविधेयंचिन्हंभसिद्धंमकरास्यनाम्ना॥ यद्भाग्यभागंगणकेनविद्धबुधुक्कुंडुश्चुंबनिनादिरत्नं॥ १७॥ स्पष्टा॥ १८
एवंसौम्ययंत्रेभचक्रसाधनाज्ञाता॥ अभकेवलयाम्ययंत्रेघुन्नतीद्यान्यान्यविभागविनिवेश्यार्या॥ नू॥ १७॥ मयाचसौम्ये
विरचय्यकेंद्र्यासार्धमानेनकुजंविदध्यात्॥ आबाधकंदक्षितलस्पृशश्चकेंद्राणिविस्मार्यतनानिकुर्यात्॥ १८॥ व्याख्या॥

631
1941

यास्येक्षियंत्रेयधियंत्रसाधनाप्रागुक्तम्य॥ भयंविशेषः मृगकर्कटरत्नंत्यत्यमृगस्थानेमकरंरत्नमितिनाम॥ कर्कटरत्नस्थानेमृगरत्ननामचकृत्वा
दिक्साधनपूर्वंधनुर्न्नतांशानदक्षिणस्यांदिशिनिवेशयेत्॥ स्वपयोहित्यर्थः॥ यथामेषमध्यादुनरस्यादिशिप्रोक्तयाम्यकेंद्रमानेनकर्कटक
नाचिन्हंकृत्वाऽनयायाम्यव्यासार्धमानेनकुजरत्नंविदध्यात्एवंयावत्केंद्र्यामेरत्नानिसंमाध्यततोभार्थाधिकत्वाद्दक्षिणस्यांस
विस्मराणिकेंद्रमानेर्व्यासार्धमानेश्चान्नतवल्ल्यानिसंमार्ध्यादितिभावः॥ एवंकेवलयाम्ययंत्रेभेक्षांक्षपत्रसाधनासंपूर्णाज्ञाता॥ अथकेवल
याम्ययंत्रेभचक्रसाधनाभावचकर्कपत्रेपिचयाम्ययुक्त्याक्रांतेषुरत्नेषथकेंद्राचिन्हात॥ व्यासार्ध्यरत्नेविहितकुजरभागेनिवेश्यानिधुरेखभानि॥
भस्यव्याख्या॥ भचक्रपत्रेयाम्याक्षांशपत्रेतदुक्तकर्मकरप्रमाणेनरत्नेषुचिह्नितेषुदिक्साधनापूर्वंपत्रमध्यादुनरविभागेभचक्रकेंद्रमा
नेन८।१४चिन्हंकृत्वातदुपरिव्यासार्धमानेन २१।२६ विहितेपूर्वंनोनिरक्षाणिभानिमेषादीनितथाभानिनक्षत्राणिपुनरेवसौम्ययंत्रेद्वयाम्य
स्वाहोरात्रमानेनप्रकटीकृतमुखानिस्थापयानि॥ सौम्ययंत्रेसौम्यस्वाहोरात्रायुक्तानिनिरूप्यंते॥ अत्रचयाम्यस्वाहोरात्रत्यक्त्वानीतिभावः॥ यथा
मिश्रयंत्रेषुफणींद्रयंत्रेः सांशापत्रेउन्नतवल्ययसाधनं॥ तन्मिश्रथभेदेषुफणींद्रयंत्रेरत्नत्रयप्रयंयाम्यवदेवकार्यं॥ कर्कंततः स्वाग्निर्क्षवेर्विभज्यर
त्नत्रयंयाम्यवदेवदेयं॥ २०॥ व्याख्या॥ तन्मिश्रभेदेषुसौम्ययाम्याक्रकंयंत्रभेदेषुफणींद्रयंत्रेउन्नतांशापत्रेसौम्ययंत्रद्वदेयंरत्नत्रयंमकरमेषक
र्कार्धंतत्कर्कटरत्नमेव २।५१॥ बुधाः विनादंदोर्विभज्ययाम्ययंत्रद्वदेयंरत्नहृयंमकरमकरत्रयंममुस्नाकोभावोसौम्यधनार्कंआसन्नः मध्येमे
षः यदिर्मकरः ततः सौम्ययंत्रकर्कंरत्नमादौतथायाम्ययंत्रमकररत्नमादिदंद्वयात्मकमितिनथवरत्नरचनोक्ता॥ अथमिश्रभेदेषुफणींद्रयंत्रे
क्षांशापत्रेउन्नतवल्ययप्रमाधनमाह॥ कर्कंन्यरत्नादुपरिप्रमाथ्यसौम्ययुक्त्यान्नतसंज्ञानि॥ याम्यानिकुर्याच्चदधस्थितानिसंपातरज्जूनिहि
याम्यभागे॥ २१॥ व्याख्या॥ अक्षांशापत्रेपूर्वोदितसाधनंकृत्वायाम्यदिग्भागेकर्कंरत्नादुपरिमकररत्नपर्यंतंसौम्यद्वदुन्नतवल्ययानिप्रमाध्यक
र्कादधोयाम्ययंत्रद्वयोर्धेमिलितानिउन्नतसंज्ञानिकार्याणि॥ एवंकेंद्र्यादिप्रक्रियानाम्विन॥ एवंफणींद्रयंत्रेभमंडलसाधनं अक्षांशापत्र
साधनासरणी॥ अथफणींद्रयंत्रेभमंडलसाधनं॥ प्राग्वद्वचक्रस्थचपंचरत्नंमेषादिपद्धविनिवेश्यसौम्ये॥ याम्येक्षभागेविनिवेश्यनीयंप्राक्प्रा

शिमानेनितुल्यादिषट्कं ॥ २२ ॥ अभ्ययाख्या ॥ अस्मत्फणीडारख्यस्वमिश्रयंत्रस्यनपंचभचक्रपंत्रेप्राग्वदंशापत्रवत ॥ पंचरविनपंचचंद्रनेमा
स्यंत्रवत्मध्याद्यामरेखांपरिवर्तनंकेंद्रांशे ८।३५ याम्यदिग्भवभापश्चिमपूर्वरेखावलग्ने ॥ व्यासवृत्तेविरचय्यतुल्यादिषट्कं निवेशनीयं ॥ अ
थाभिमतभय । पत्रमंडलांतर्निक्षचरस्थापनमाह ॥ भाग्यानिभानीद्वकुलीरवाद्यंत्रस्थानिभाग्यद्यगणादिनानि ॥ याम्यानिकुलीरभध्य
द्रोषाणियाम्यर्क्षगणादिनानि ॥ २३ ॥ व्याख्या ॥ इहफणियंत्रेभचक्रपत्रेभाग्यानिभानिभाग्याहगुणादिनानिप्राक्भाग्यस्थाहोरात्रानि
नानिकर्कटनाद्वाद्यं आमकर्कभाग्ययंत्र वक्ष्यमाणानि ॥ यमभचक्रपत्रस्यघटनाविशेषमाह ॥ आधारस्तंभपरिरक्षणीयंपत्रेभचक्रार्धमपाग्यद्रो
षं ॥ फणीडियंत्रेगदितंगमेन त्रेयानियंत्राण्यखिलान्यपीत्थं ॥ २४ ॥ व्याख्या ॥ भचक्रपत्रेद्रोषपत्रमपाग्यदित्यागविशेषस्तत्रास्तिनहेतोरयो
रनेनपरिरक्षणीयंद्रोषंस्पष्टं ॥ एवंफणीडियंत्रेभचक्रपत्रसाधनामंपूर्णज्ञाना ॥ अथकिमपिप्रस्तुतंमविशेषमुच्यते ॥ केंद्रयामेभ्योयानिन
क्षत्रवलयानिमपादितानिमंडितानिनेत्रनलभाग्यैकवलयाभ्यामथैचमर्यदायाम्यभागाग्वभवंति ॥ तथाकेवलयाम्ययंत्रादपिभाग्ययंत्रवह
टिकादिवलनलयोमोक्षादिष्टभागेस्थानेषुमर्यदायांभाग्यादिग्वभागतुल्यंभवयानिपरंयत्रविशिष्टंकाभिधनिरक्षस्थातुनरक्षाभिमु
खंकृत्वकेंद्रयामेभ्यः साधितानिभाग्यान्ननवलयेभ्यः भाग्यनक्षत्रमहिनः भाग्ययंत्रसाधनत्वकार्ग ॥ तत्रकेंद्रनुः याम्यकेंद्रयामेरित्यर्थन
रेयोभ्यान्ननमंडलानिनक्षत्रोदुर्घयानिपरंथुलप्रमाणेत्वात्यदृविस्मरणाणि ॥ अतएवमाद्योधितेमनाक्यानिनथादिग्मंबंधीनिनक्षत्राणिग
तांकनरूपाणिनरूपयोगीनेनि ॥ अतएवनागांचकेननमद्याभ्ययंत्रेविहायभाग्ययंत्रोरागकारोनंकानउन्नरक्षाभिमुखपरमकोनिपर्यंत
स्मादवभाग्ययंत्रात्घटिकादिकलानिर्णयः ॥ ऋखांपलभ्यः ॥ ऋखादीधश्चप्रमाणेकृतः नथांनेरवगणकाचार्यवेदर्गणितज्ञानांकोतुर्थो
भाग्ययाम्याङ्कनगणितागमेन, उभयोः भाग्ययाम्यविभागेस्वस्वाक्षस्थानेघटिकादिसमयज्ञानेनस्योमिश्रयंत्रस्थस्वमर्यदासत्वमायाति ॥ वि
द्रोषश्चायंतनः फणीडियंत्रेवृत्तपंचकेक्षांतभाग्ययाम्याङ्कनगणितेनउन्नतमंडलेष्वंतरंपातनकाढ्यिस्यात् ॥ परमन्येषुमिश्रयंत्रेषुवृत्तत्रय
त्यानेनवगणितेनउन्नतांशमंडलानिपृथक्पृथक्जायंते ॥ अतस्तेषुसंपातनकाढ्यिनघटते ॥ अथाक्षेभ्यःपरमदिनानयनं ॥ टिस्ताक्षांशा

633
1941

निनभंकालवमक्षादिशोधितं ॥ द्रोषमर्धदर्गादग्भिः षष्ट्यार्धद्विगुणंकृतं ॥ २७ ॥ नन्नाडिकाविनाड्यादिरूर्ध्वाधःक्षितायुतं ॥ नयुग्मांतरवेशेक्षेफले
भ्यः परमदिनं ॥ २४ ॥ उदाहरणेनवलयाख्यत्रेया ॥ यथा ॥ दिल्लीभक्षांशाः ८।३ दिल्लीः २८।३१ चनुर्विंशतिभक्तालब्धं १।१।० अक्षांशाःत्यक्ति
तेशेषं ७।२८।३२ अर्धितं १३।४३।४१ दृग्गुणांः ७०।१० द्विगुणितं ४।३४।३४ उपरित्रिंशल्लयुनेज्ञानंदिल्लीपरमदिनंघट्यादि ३४।३४।३४
एवंत्रिंशदक्षांशान्नयावत्तदर्द्धानि भयनेनेत्रकरोति ॥ एवंसर्वत्र ॥ अथपरमदिनार्द्धयुवलयानयनं ॥ हीनेस्वस्वेभः परमदिनंचद्रोषेणगम्यगुणितं
चयच्या ॥ भक्तोविंशोवादुभिरंगुलादिलायाभुक्ताभ्यादिघ्नयद्धयम्य ॥ २९ ॥ व्याख्या ॥ उदाहरणेनवलेंका ॥ परमदिनं ३४।३४ स्वस्वभदीनं ४।३४।३४
गम्यगुणं ३२।१।५८ कलापिंडं १०।२१।५८ क्रान्तिभागहारभा २६३ तेविंशवलाया ६।११ कलापिंडं द्रोषं १६२ अनयायुक्तयाछायानयनं ॥ व
द्भुगुपुरमंदेंदुगुरुणादिनंरचनकर्मज्ञानंस्फुटं ॥ श्रीपतिरुजनर्दैवसर्वगणकप्रणम्यामंदेंदुभुजनि ॥ सूरिरत्नदैवज्ञचरणांभोजकिंजल्कघृना ॥
॥ ॥ अथयंत्रद्रोधनाध्यायोन्यारभ्यतेन ॥ निष्पन्नंयंत्रमुद्धिरय्यधैर्यालंभवेद्रायेत ॥ तदग्रभारणसंयुनंसम्यक्संलंबयेल्लंबयेल्लंब
मानंकुर्यादित्यर्थः ॥ तेलंबमानसूत्रंवेधंत्रस्यग्रंध्येरखामाद्येनेस्पृशेत् ॥ तदायंत्रेग्रहभुक्तिमितमाभनतोभारशुद्धं ज्ञेयमित्यर्थः ॥ अन्यथा अशुद्धं ॥
र्यादित्यानदायंत्रस्ययमंदक्षिणेवोधिगमंघटयित्वापुनः द्रोधयेत ॥ सचस्पष्टोनविशेषः ॥ अथकुजादीनोन्नतांशानांद्रोधनमाह ॥ मेषद्यूजीवाग्र
ग्रेरवयोमध्यंकुजेस्फुटं ॥ केंद्रयामानेरः शुद्धेः द्रोधयेदुन्नतांशकान ॥ १ ॥ अस्यव्याख्या ॥ मेषद्यूजीवाग्रेग्रेरवयोः योगः सन्निपातः उभयत
नयोः स्पष्टान्तरंकुजेकुजाख्यरत्नसंस्कारेभवतः ॥ तथापूर्वोक्तः केंद्रयामानेरस्वस्वतांशरत्नानिद्रोधयेत ॥ शुद्धानिकुर्यादित्यर्थः ॥ उदाहरणं ॥ तथा ॥
मध्याह्नेरवस्वनानामशुद्धांकेंद्रयमाणेन २०।३२ चिन्हंस्वस्वातदुपरिव्याममानेन ३३।२८ वृत्तेरुनेषड्भुक्तांशानांवलयनिष्पन्नं ॥ ततोयंत्रमध्यानमध्य
रेखोपरिस्वस्वनवलयंयावत्केंद्रयामानेरं ३।८८ कंजाभीः प्रग्रीयमाणंयदिस्यात्तदातदूर्ध्वलंस्पृशं ॥ एवंभवेषांमध्यस्वस्वनवलयानि ॥ साध्यानि ॥
अथमांशानाद्वादशस्वस्वभानांद्रोधनमाह ॥ उदयास्तोदिक्यायाम्यरेखाग्रेमदृशांशाना ॥ प्राक्तनमनूर्यादिकंस्वस्वभानांनांहृशुद्धना ॥ ४ ॥ व्याख्या ॥
उदयपूर्वक्षितिजेत्रेनपश्चिमक्षितिजेत्रे उदिक्यरेखाग्रेयाम्यरेखाग्रेचप्रथमसप्तमचतुर्दशमानांमेषतुलाकर्कमकरणांसदृशांशाताताल्यांतायं

दिस्थानदानेषांचतुर्णांलग्ननवांशकृतानेया॥ नेहपर्वान्ये अत्रकृतन॥ एवंशेषाण्यपिग्रहान्यन्यर्क्षेः शोध्यानि॥ अथशेषकर्मणाह स्थापितनक्षत्रांशा
मस्मोन्ननांशैर्ननक्षत्रचंचुशोधनमाह॥ मध्यैरवाप्तैर्नतैर्वरंचेत्सगम्यैरमेष्टेनतयादि॥ भास्वंस्वान्यरमांशाश्चनदाचंचुरुदृना॥५॥ व्याख्या॥ यद्य
नक्षत्रंयस्यगंडांथिस्थितभोगभितस्मिन्भोगेमध्यैरभ्वापरिस्थितैर्मतिनस्यनक्षत्रस्यैवंचुस्तान्स्वान्यरमांशान्यरमानुन्ननांशान्यादिस्थां
तितदानस्यनक्षत्रस्यदृष्टिःस्यात्॥ तदभावेचंचोर्हानिर्दृष्टिर्वाकार्येतिशेषः॥ यदिशुद्धेरंडादिषुनक्षत्रेभिधुनस्यतर्तियेंशेवर्ततेनतस्मिंनेवभ
ध्यैरश्वापरिस्थापितेनरंडादिष्यास्यंयदिस्वान्यरमान्ननांशान्॥ स्मृतानि॥ तदारंडादिष्यास्यभृष्टिर्भवति॥ एवंशेषाणिनक्षत्राणिशोधनीया
नि॥ अथयंत्रपरिस्थितभुक्तांशशोधनंचाह॥ भुक्तांशयुग्मंग्रहंस्याद्देस्वास्तेपरपूर्वयोः॥ तन्मध्यैरश्वापरिगंग्रहंहृत्यंतथा॥६॥ व्याख्या॥ यत्र
स्थितभुक्तांशयुग्मंपूर्वापरैरश्वापरियदास्यात्तदाभुक्तांशयंग्रहं॥ तदापादृष्टयंतस्यास्थितभुक्तांशायामध्यैरश्वापरिस्थितंशग्रहंनयति॥ अभूद्गुरुपुरेमहेंद्र
गुरुणेदंनिर्मितंयंत्रमस्यसंशोधनं॥ श्रीपतिरंगजमहेंद्रव्याख्यानेयंत्रशोधनमथोव्यायश्चतुर्थागमन॥॥ इतियंत्रशोधनाध्यायः
अथयंत्रविचारणेध्यायोव्याख्यायत॥ अथसूर्यादिग्रहाणांनक्षत्राणांचोन्ननांशानयनमाह॥ कोरयमर्कोविनिर्वेदयंयंत्रज्योतिर्विदाभास्कर
सन्मुखेन॥ तथाभुक्तांशंपरिचाल्यनीयंयथाविशोद्धियुगंकनेत्रः॥१॥ व्याख्या॥ अयमर्कोरक्षिणेछिद्रयुगेभुक्तांशादर्शबंदृष्टिशोधंस्पृशेत्॥ पूर्वेदृ
ष्टीप्राक्कपालेभुक्तांशयुग्मंस्पर्शरश्वांवरुन्ननभागकाम्यः॥ तन्मध्यैरहंनोपगाशांत्रयंग्रहंदुथर्मपिचेवमनत॥२॥ व्याख्या॥ पूर्वेदृष्टीपूर्वापेक्षया
कर्कुभःपूर्वस्यादिशःभुक्तांशस्पर्शकाद्यानवतिपर्यंतारेवंरुन्ननभागाःस्यकभवेयुः॥ तन्मध्यदिनेनामध्यान्नदृश्यंचपरोन्ननांशाम्यः॥ तथा
रश्वेगणकेनदक्षणंनेत्रेनिमील्यवामेनत्रेणदृश्यस्पृग्रहस्थाधिष्ठ्यमध्यवेधभुक्तांशस्पर्शांशापूर्वापरादिगंत्वेनपूर्वोन्ननांशाज्ञे
याः॥ अथरविसंबंधपूर्वापरेन्नोन्ननांशैर्घादिनगतेशेषघटिकानयनंचाह॥ रव्यंशकंप्राक्कपालेभुक्तेश्वेवान्ननांशैपरिगंकृतेस्मिन्॥ द्वि २०
स्थानसंलग्नभगांश्यमध्यकालांशकैःपंक्तिफलप्रमाणैः॥३॥ पंक्तिर्भक्तेदिवमध्ययातेशेषंचघट्यादिपरिस्फुटंतत॥ तथोन्ननांशाम्यशिभास्करो
ग्राग्भुक्तगःस्यात्लग्नभागः॥४॥ व्याख्या॥ इष्टदिनमायनगेषादिगतिस्थितेसूर्यांशेपूर्वोन्नेप्राच्यांभुक्तेअपरार्धेऽस्तभुक्तेचधत्तेस्मिन्नेवस्व

631
1941

र्यांशेकर्मादिदृग्पूर्वापरेन्ननांशांपरिगंकृतेसतिकर्मादिस्थानसंलग्नंभगांश्यमध्यस्थितेकालांशैःदृग्गतलग्नमाणेषष्टिर्भक्तेदिनस्यातितंतापं
चघट्यादिपरिस्फुटंस्पष्टंस्यात्॥ तथापूर्वोन्नस्वभास्करंगंतविद्दृग्पूर्वापरेन्ननांशास्यैंशेपूर्वस्थितिर्लग्नतः मायनेमेषादिलग्नंतः स्पष्टः स्यात्॥
अथरविग्रहानयनं॥ स्वैरवैःमघमगशिभागैर्यंत्रवहोरात्रवलयेस्थितेसति॥ होराधिनाथाश्चतनःस्वघघष्यभ्यगण्याःपरभृज्जनानां॥ ७॥
व्याख्या॥ स्वमिनिर्देशार्थः॥ पूर्ववद्रात्रिकरांशैरिष्टोन्ननांशोपरिस्थापितेसतितिसमघमराशयंगायस्मिन्नहोरावलयचेस्थितेसतिवनहिंस्थ आद्यादिनवां
शहोरा॥ तत्तद्दिनवारहोरानाथःस्वघस्वघट्टनीयावत्यावत्यःघट्यःपर्यंतंहोराज्ञेयाः॥ परभृत्यंहोरायपरभृज्जनानांज्ञेयाः॥ अथदिनगतेशेषघटि
कार्थंरव्युन्ननांशानयनं॥ रव्यंशकंप्राक्क्षितिजेनिवेश्यचिन्हंमृगाभ्यंविरचय्यपश्चात्॥ अभिष्टकालेघटिकोपरिस्थंतंदेवपारंचिन
नीयं॥ ८॥ रव्यंशकोत्थंघटितुंगसंस्थंमेषादिसंस्थालघवोन्ननांशाः॥ मध्यान्ततोलक्षितिजात्तथैवतेबोधनीयाःमधियाविशिष्टाः॥ ९॥
व्याख्या॥ रव्यंशकंप्राक्क्षितिजेनिवेश्यमृगाभ्यंचिन्हंविरचय्यपश्चादभीष्टकालघटिकोपरिस्थंतंदेवमृगाभ्यंकृत्वागणकेनरात्रिदृक्लोकनीयं॥
यस्मिंस्तुंगस्थेरव्यंशस्थितोस्मिन्नावदंकप्रमाणाः पूर्वतः सूर्योन्ननांशास्तावतीर्युभवेन्नतिरेषः॥ तथामध्यान्ततोलक्षितिजा॰ तथैवपूर्वा
करीत्यामुधियाविदुषा अयंविशेषोन्ननांशाबोधनीयाः॥ अथगतेष्टनक्षत्रविज्ञानंतदानयनंचाह॥ विद्वोन्ननांशापगतेष्टभान्यैरव्यंशकेंदुकुजस्थितेच॥ चिन्हद्वयांतर्गतदोषनाडीपल्यादिपूर्वापररात्रिभागे॥ ८॥ व्याख्या॥ रात्रेर्भुक्तायेदृष्टनक्षत्रेविद्वोन्नत्यास्तेभ्यः
प्रतीत्यायेउन्ननांशाःप्राग्वत्तेनोन्ननांशैर्युविद्धनक्षत्रंमुखेस्थितेसतिपूर्वापरात्रिभागेक्रमात्मक
मुखेचिन्हद्वयांतर्गतदोषेचनाडिपल्यादिस्फुटंस्यात्॥ अथरात्रेर्लग्नंहोरानयनमाह॥ नक्षेवनक्षत्रमुखेनिविष्टंप्राग्भुक्तगंसायनमेषलि
प्तं॥ सूर्यांशकाधिष्ठितहोरसंस्थानरात्रेहोरा निशिस्फुटास्यात्॥ ९॥ व्याख्या॥ तत्रयविद्वोन्ननांशेषुविद्धनक्षत्रंमुखेनिविष्टंपूर्वरा
त्रपररात्रेचप्राग्भुक्तगंसायनलग्नमिति॥ तथा तदानीमिनलग्नकालेसूर्यांशकाधिष्ठितहोरासंस्थाहोरानिशिरात्रेस्फुटास्यात्॥ लग्न
कालेयस्मिन्वर्तेसूर्यांशास्थितोस्मिन्नेवहोराभवतीत्यर्थः॥ अथरात्रगतेष्टघट्यान्यनक्षत्रकालिनोन्ननांशानयनं॥ सूर्यांशकेलक्षि

निम्नस्थितेनैकेनेत्वाग्गम्येगतनाडिकाम्॥ निरक्षदेशेचोन्नतवृत्तगम्याः प्राच्यग्रनीचोदुभवोन्नतांशाः॥१०॥ व्याख्याः॥ सूर्योन्न
तेक्षितिनिम्नस्थितमतिग्गम्येअंकैरुन्नतांशैश्चाहतेष्टनाडिकाम् अवग्गम्येनिरक्षदेशेनमतिउन्नतांशवृत्तस्थितासर्वकाष्ठाप्राच्यप्र
तीचोदुभवापूर्वापरकपाटस्थितनक्षत्रक्रांतावुन्नतांशास्फुटाभवंतिदेशेषु॥ अथदिनगतत्रिघटिकाभ्योलग्ननेयनमाह॥ प्रागस्तभू
तोंकृगतैरंकैर्भोगैर्वितमग्गाम्यगतनाडिकाम्॥ स्थितेनचतन्मितयुतेर्निशोः क्रमत्याप्तभुजगः सायनलग्नभागः॥११॥ व्याख्या॥
दिनमेसूर्योदयेप्राक्कपालस्थितक्रांतिपगतंमग्गाम्यांचक्रस्थितेनतेनांशादिकामानेनमितंग्गाम्येस्थितेसतिप्राक्कपालस्थितक्रांतिज्ञः स्थितः सायनोल
ग्नभागः स्यात्॥ एवंरात्रावस्तस्थितक्रांतिस्थितेनसूर्योदयंग्गाम्यंचिन्तयित्वानतांशादिगतघटीषुग्गाम्ये भोगेपितेप्राक्कपालस्थितक्रांतिज्ञग
नः सायनोलग्नभागोभवति॥ अथद्वादशभावसाधनेभावचतुष्टयसाधनं॥ पूर्वास्तभूतोनरदक्षिणाक्षप्राक्कपालचतुर्यांबरलग्नभागा-
लग्नेभवेत्तेंद्रचतुष्कमिष्टंयत्रस्थितास्तत्रविलोमगंद्वाः॥ १२॥ व्याख्या॥ इष्टनाक्षक्षितिकेलग्नेपूर्वस्थितोभस्तभूतोनरदक्षिणा
समसमकालंभवतः प्राक्कपालचतुर्यांबरलग्नभागाः प्रथमसप्तमचतुर्थदशमलग्नांशानांचेंद्र चतुष्कंभवेत्॥ यत्रकेंद्रचतुष्कस्थितास्ग्रहा
स्तस्थिताः भवेयुरिति॥ पुनर्भावचतुष्टयसाधनमाह॥ अंकैर्नाद्दोगयुक्तेलग्नभागैस्तमध्यंनैर्नैधनधर्मभावौ॥ द्वितुर्यद्दोगस्य
द्विसप्तमांशैस्तमध्यगावेवद्विघार्कैर्मन्यौ॥ १३॥ व्याख्या॥ लग्नभागैर्नाक्षक्षितिकेलग्नांशकैः १९९ द्दोगयुक्तनवमैकादशद्दोगवलि
स्थलग्नयाद्यभागैस्तमितसप्तमध्यगोयाम्यैस्तैर्वापरिगतोऽर्कस्तैर्नैधनधर्मभावौभवतः॥ तथासप्तमांशाक्षितिनः सप्तमांशैर्लग्नांशै
र्नवमैकादशद्दोगयुक्तयाद्यभागैस्तमितसप्तमध्यगोयाम्यैस्तैर्वापरिगतोद्वितीयचतुर्थद्दोगप्राप्तैस्तैरेवास्तद्विपूर्ववत्तत्रसप्तमध्यमेवद्व
दशद्दोगभावौभवतः॥ अथैभ्यः द्दोगभावचतुष्टयसाधनमाह॥ धर्मादिभावात्समराशियुक्तान्निजाज्जिनाल्लग्नमसप्तमास्युः
संयोज्यभावद्वितयंसमीपस्थितनंतदर्धैर्विवर्द्धितंचर्मभिधः॥१४॥ व्याख्या॥ अष्टमनवमैकादशद्वादशभावात् समराशियुक्तान्निजाज्जिनाल्लग्नसप्तमास्युः
क्तानिजाज्जिनाद्भावालग्नसप्तमाः स्युर्भवेयुः॥ यथाष्टनवमैकादशद्वादशभावानांराशिषट्संयोजनाद्दशमचतुर्थाद्दितो

यत्तीयपंचमषष्ठभावाभवेयुः॥ श्लोक॥ पूर्णेचमिश्रेचफलंग्रहेंद्रंलग्नांशकैर्यच्छतिभावसंज्ञां॥ हीनाधिकोवाकथितःसमंधिरनं
तफलंप्रदत्ते॥ १५॥ व्याख्या॥ भावसंज्ञाः समंशाफलंग्रहेंद्रः पूर्णेमिश्रंफलंददाति। तथासप्तमग्रहेंद्रः संधेर्हीनोवाकः सन्न
तीनिभावस्यफलदायीसंधेरधिकोवाश्वआगामीभावस्यफलदायीभवति॥ अथरवेरस्यसंधेः सकाशान्न्यूनाधिकस्यचिंत्योपकार्यफ
लानयनमाह॥ न्यूनाधिकत्वेविधिरेषकार्यः रवेर्दशांसंधिवरजातशेषं॥ हत्वानरेवभवलग्नसंधिज्ञोंतरेणभक्तोपलब्धंतयत॥ १६॥
नस्माद्विभोधोवफलंग्रहस्यग्रहीणमानंषरिवर्धमानं॥ इदंतदायच्छतिचग्रहेंद्रोयदाभवेत्कालनरत्तगश्च॥ १७॥ अनयोर्व्याख्याः॥ अ
त्रोदाहरणं॥ इष्टदिनमध्याद्गतमयंत्रेणमध्यान्मध्यान्नतांशाः प्राप्ताः॥ नत्रमध्यान्नरवेरपरिचिंत्यनतनुचक्रंभाग्यमाणंतदुपरिमे
षगतोर्द्धोदयांशाः सायनोलग्नभोगोभवति॥ अथनांशैर्विहीनान्निरयनोभवति॥ संधेसकाशा
द्धरस्यन्यूनाधिकत्वेषविधिः कार्यः॥ शेषंसंध्यंतरयोः पातेकृतेयच्छेषंतन्नरवेर्दिशा॥ त्याहत्वाभावग्रहांतरेणभक्तेयत्फलंलभ्य
ते॥ तद्धरस्यहीनाधिक्यमानवर्धमानभेहद्भावफलंभवेत्॥ इदंफलंग्रहेंद्रायदायच्छति॥ यदाकालनरत्तगोभवति॥ अथयंत्रेषडिभक्तोद्द
रेरवेरपगतमध्यलग्नयंत्रज्ञानेमाह॥ आद्यंनरेरवेरमभागवलेयत्राकुजेप्राचिमगेकिनेंदुः॥ अस्ताद्विचिंत्रांतरजान्विभज्यषड्वि
लग्नाप्तषष्ठैकनीयाः॥ १८॥ नतोंकेनप्राक्कपालनतांशकेषुस्थाप्यमगाद्यैर्निहतेनधर्मं॥ प्राच्यकुजेसर्वलवः स्फुटस्याद्वलेषुरंध्रेष्व
पिचेत्थमेव॥ १९॥ व्याख्या॥ यंत्रस्यनमंडलेरसभागज्ञानेषडंशाप्रमिते आद्यंनरेरवेप्राचिकुजेचषट्स्वामगाद्यैस्तानहत्वेचिन्हहृयं
कृत्वानरंनरभागान्यद्विविभज्यलब्धंतावंतः षडुणाः कार्याः॥ ततः प्राक्कपालगतेचिन्हात्तरक्षाद्येषुमगानयनेनुघर्मंनिषेधितेम
तिप्राकुजेमेषोलग्नः स्फुटोभवति॥ इथमन्येष्वपिरंध्रेष्वेषचिंतनीयं॥ अथद्विभक्तोन्ननतवृत्तमध्यगतोन्नतांशास्तानिमानार्थमाह॥ ष
ड्भनतांशपुरंध्रेनथानरत्तंयत्रमध्यात्स्यमगेकिनेंदुः॥ षड्विहिचिन्हस्तलघान्विभज्यलब्धेषुभागेषुकृतेषुषोढाः॥ २०॥ पूर्वोक्तरीत्यो
क्तेमगाद्यैरन्यन्नतोन्नतांशविभागयोज्यं॥ स्थानंभवत्युन्नतभागकानामेवंविधेयंनिगदिचान्यथानं॥ २१॥ व्याख्या॥ अक्षांशपरेघ

637
1941

दुन्नतांशेषु आदायैनेस्वौजेनिवेश्य मृगाग्यस्थानहयेषिचिद्वेनमितदंतस्थानं ग्राह्यं द्विर्विभज्यलब्धांशेषुपोक्तस्थापितेषुप्राग्वत्क
र्मात्यामृगमुखेऽधोमुखस्थापितग्रभुन्नतांशाग्र्ययोगग्रभुन्नतांशानाल्पेनैवंतिष्वमध्येषामपिग्रहाणामुन्नतांशाः समानेयाः। कोऽधि
यथाग्र्यंशमुन्नतांशज्ञानमुक्तं तथानक्षत्रचचुतः तदुन्नतांशज्ञानमुक्तः॥ अथगत्रेयामचतुष्टयलग्ननक्षत्रोन्नतांशज्ञानमाह॥
तनीयहोरांतगतैकभागेयामेग्निमेग्राक्क्षणविलग्नं॥ रात्रेर्भवेदुन्नतरूपमध्येधिष्ठ्याग्निश्वाश्वभागकाश्च॥२२॥एवंषडंकोनिमहो
रिकामन्यस्मैकभागेग्निमेधियायामाः॥ लग्नानिधिष्ठ्योन्नभागकाश्चविवेश्वनीयोगणकेषुस्वबुध्या॥२३॥अथरात्रावस्मदुक्तैर्नैक
भागंनिवेश्यमकरमुखेचिन्हंकृत्वाअक्षपत्रस्थहोरावलयानांमध्येयत्नो यहोरात्रैर्नैकभागेस्थापितंधुन्नतमृगाग्येचिन्तितेतद्दर्शनेनरा
त्रेर्घटीपलात्मकः प्रथमयामेभवति। तथैवमकान्नंप्रादुर्न्नतलग्नभागाद्ग्रंयात्॥ उन्नतलग्न्यमध्येधिष्ठ्यपंचांगनाउन्नतभागाः
अपिस्युः एवंयत्नेनयमहादशाहोरागाग्र्यांशकेनस्थापितेषुयामत्रयंलग्नानिनक्षत्रा णामुन्नतभागकाश्चगणकैः स्फुटियावि
चार्याः॥ अथस्पष्टीकरणमाह॥ मध्यंदिनांशानतपलग्र्यविध्येस्मेमध्यरेखोरिचिन्हनीयाः॥ सम्यक्कृष्वस्थितभांशकोर्यंसमायनार्क
स्यमराम्पुटः स्यात्॥ २४॥ व्याख्या॥ रवेर्मध्यान्हसंबंधिनउन्नतांशानयंत्रेणध्यामध्यान्हरेखोपरिनक्षत्रमितोन्नतांशेषुचिह्नंकृत्वा
चक्रभ्राम्यमाणेयोगाद्विभागमत्रनिवेशति॥ तस्मिन्दिनेतदंशाः सायनार्कस्यस्फुटोभवति॥ अथधिष्ठ्यंशेषग्रहाणांस्पष्टीकरण
मह॥ रवेस्समध्यस्थितभग्रहाणांपरोन्नतांशाग्र्यवच्चिह्नाच॥ मध्यच्छेदरेखोपरिर्थांशकोर्यंतत्रस्थितास्तेनिरिक्षाः स्फुटास्यः॥
॥२५॥व्याख्या॥ रविसमये आकाशमध्यस्थितनक्षत्रग्रहाणांपरोन्नतांशानूर्यंत्रेणविधायोन्नतबलयेयानग्रहनिवेशेषुमध्यरेखोप
रिचिन्हितेषुचक्रेभ्रामितेषुनक्षत्रपंक्तेर्याःस्थापितेननक्षत्रांशाराशयंशेचस्थापितग्रहांशाः स्फुटाभवंति॥ अत्रोदाहरणं॥ स्पष्टीकृतं २२
चिचक्रवमेयं॥ अथप्रकारांतरेणस्पष्टकालेनक्षत्रोन्नतांशेभ्योभौमादिस्पष्टीकरणं॥ रात्रावभीष्यहरूक्षयोश्चज्ञात्वोन्नतांशाग्निजभागसं
स्थे॥ भाग्यग्रहोन्नतभागभांशाः स्फुटाभवेन्नक्षत्रतदाद्यगम्य॥२६॥व्याख्या॥ रात्र्यांष्टग्रहस्थनक्षत्रस्थोन्नतांशारज्ञात्वाभमु

639
1941

स्युः ॥३१॥ व्याख्या॥ इष्टदिनेयंत्रेणमध्यान्हेऽन्ननांशो न्यो अर्कस्फुटोऽहर्गणभिहीनयुक्तोपिस्फुटोऽहर्गणेऽभयोपि अद्यतनभागाद्यंतदेवतत्र
देशे अयनांशाकाभवंति॥ अथअहर्ग्यानयनं॥ शीघ्रस्यमंदस्यचरंवचरस्थलयोर्ननांशांतरमेकगत्यो ः॥गत्यंतरेणाप्तदिनैर्युतोयश्च
विभिन्नगत्योर्गतियोगकेन॥३२॥ अर्द्धफलंवासरनाडिकार्थंमंदाद्ध्नस्यादधिकोंऽशकस्य॥शीघ्रस्यहीनोंऽशयुतश्चगम्यकृतिक्षणेः स्या
द्यनयोः सम्व॥३३॥शीघ्रग्रहस्यचोन्ननांशानूद्गृहीत्वांतुरं विधायैकगत्योवक्रवक्रवैगत्योरंतरेणांतरंविभजेत्तत्र॥विभिन्नगत्योश्च
गतियोगेनहरेत्॥इष्टलब्धंदिनाद्यंभवति॥इदमेवमंदग्रहास्त्रिग्रहधिकांऽशास्तिगम्येवेदितव्यंअनयोर्मंदशीघ्रयोर्युतिकालः सम्य
क्॥अत्रोदाहरणं॥संवत्१४३४चैत्रशुद्ध१०चंद्रार्किमानोमेमासायनस्फुटागुरुः ७।२०।५४भुक्तिः ११।०भुक्तः ७।१०।०भुक्तिः ६५।०
एतस्मिन्नहर्गणेशीघ्रग्रहस्योन्ननांशाः प्राच्याः २७एतस्मिन्कालेमंदादीनामुन्ननांशाः प्राच्याः
२२ उभयोरंतरंसवर्ण्य १८० इत्यंभागैश्चाद्युन्नयेनरूण५४भागलब्धोदिनादिकालः ३।३० अत्रमंदाशीघ्रस्यहीनांशकत्वादत्यकाठः
एतावतादर्धंयदिदंमेषशुक्रनामकंदिनगतंघटी २० पंठ० समयेशुक्रगुरोयुतिः॥अथवर्तमानवर्षस्यआगामीवर्षस्यलग्नमाह॥
पूर्वंकुजेभीष्मिनवर्षलग्नंनिवेश्यभागानमनंकयित्वा॥ननांऽशकेभ्यंक१०मिनेष्टेनाप्तेनव्येभाद्यलग्नंस्फुटंमंदभूजे॥३३॥व्याख्या
पूर्वंकुजेनअभीष्मिनलग्नंनिवेश्यमृगमुखंचिन्हयित्वा अभ्यंक१०मिनेविनयंतमिनेशंक१० अस्मिन्मकरानयनेसतिभाविवर्ष
लग्नमंदसुजेस्फुटंभवति॥अत्रोदाहरणं॥संवत१४१४माघनभस्यशुक्लादिनंमाघनोर्कः २१।२०।८।०एवंघटीपलानि ३०।१०सं
क्रमकालः॥तदानंतमाघनंलग्नंनतहर्षमुच्यते॥५।२१।०।४अभ्यालुद्दभिमवर्षसंवत १४३५माघनलग्नमानीयते॥लग्नांऽ५।२१
भाकुजेनिहितमकरानयेष्टघटीमकोनेलग्नेचिन्हंतंतराश्यवस्थितंदभिनेघ्नेषुगुणितेषु१७५प्रभिन्नानामुपरिमकरस्थसमानी
यतेभाकुजेभीष्मवर्षस्यमाघनंधनुर्लग्नमुपविशेत्।१०।५५।४२तदागामिवर्षलग्नंज्ञेयं॥एवंसर्वोऽप्यधिसमानेनत्यानि॥अ
थदशांतरसंस्कारेणस्फुटलग्नानयनं॥तत्राध्यरेखानक्षत्रंधनेस्यादिपूर्वापरदिग्विभागे॥तत्रस्थितेभाकुजेनिजोविभागेकुर्वन्नचि

641
1941

त्रंमकरगननाग्रे॥३४॥पश्चात्पुरश्चास्यकर्णधनेवानदंडामानेनधृतेमगाग्रे॥प्राग्वज्जभोगिष्टपुरेविलग्नंनदाहिदशांतरसंस्कृतस्या
त्र॥३५॥युग्मेव्याख्या॥मिहिनांशकाविधिनायदृत्यादिनोदशांतरंपलाद्यात्मकंमुकेनलंबकानामरूपयंते॥मध्यरेखानाभीष्टस्थान
स्यभाकुजेकर्णधनंभवति॥अत्रयदूर्वेदशांतरंपलाद्यात्मकंभागंतनदृश्यम्यापिनदक्षिणेये॥ततः प्राकुजेभभोगेलग्नांऽस्थि
तेसतिमकरमुखंचिन्हनीयं॥ननीयादिदशांतरमृणंमाणंभवति॥नदारविदशांतरमानेनपश्चाच्चिन्हंकार्यं॥एवमुभयोर्मध्येएकत्र
मगानेष्टतेमनिप्राकुजेदशांतरसंस्कृतमिष्टपूर्व्यविलग्नंभवति॥अथनक्षत्राणांसाम्ययाम्यक्रांतिज्ञानंमध्यान्हरेखापरिलस्यवक्रकु
ज्यारेयांतगंयदि स्यात॥साम्यानदाक्रांतिरिदंमेषमृगांतरस्थंयदिदक्षिणः स्यात॥३६॥व्याख्या॥यंत्रस्यमध्यान्हरेखोपरिभवक्रं
नक्षत्रंचचुरस्रंविलिख्यनीयं॥यदितत्कर्कमेषांतरस्थंस्यात्ततदानक्षत्रस्यसाम्याक्रांतिः स्यात॥यदिमेषमृगांतरस्थंस्यात्तदादक्षि
णाक्रांतिः स्यादिति॥अथयंत्रस्थितनाक्षांऽशेभ्यः दृष्टनक्षांऽशानीयंत्रस्थितनाक्षांऽशगणाद्भीष्टनाक्षांऽशैर्विलग्नस्यविधिंप्रवक्ष्यामि॥लग्नंच
नक्षोन्नतभागकेभ्यः प्राग्वन्नतः क्रांतिपरापमेनाभिमतोन्नतादिमृगाननात्प्राकुपुरतः प्रदेयंसाम्यायनेयंत्रभवाक्षभागात्॥३७॥
न्यूनाधिकेभीष्टफलंदक्षिणेदृष्टनक्षत्रंप्राकुकुजगंविलग्नं॥याम्येपमेत्यत्ययनसमस्तमिदंविचार्यंगणकेनमेन॥३८॥त्रिभिर्विशे
षकं॥व्याख्या॥यंत्रस्थितनाक्षांऽशगणाद्यदृष्टनाक्षांऽशैर्लग्नमायातितयाग्रवीमिनक्षत्रंप्राग्वदुन्ननांऽशेभ्यः समानीयमृगाननेचि
न्हंदत्त्वाऽऽख्यं॥ननीलग्नात्साम्ययाम्यक्रांत्यानयनं॥इयंक्रांतिरक्षांऽशयोरंतरेणगुण्याकोर्थः॥यत्रस्थितनाक्षांऽशानमंतरेणहरण
न॥ततःपरापमेनपरमक्रांत्याभाज्यात्॥ततः प्राग्वमंऽशादिफलंमृगाननात्प्राकुपुरतश्चेदयंकोर्थः॥यत्रप्रागानीतंलग्नंभवति॥तच्चि
न्हात्पृष्ठनेत्रनक्षत्रंदेयमित्यर्थः॥साम्यापमेसाम्यक्रांतीयत्रांशान्यूनाधिकेदृष्टांशांऽशैर्मृगाननात्प्राकुपुरतश्चचिन्हंकार्यं॥एवंकु
जेनमनिप्राकुजेयद्यद्गमुपविशंतितदिष्टनाक्षांऽशलग्नंभवतीतिगणोत्तमेनज्योतिर्विदमेनविचार्यं॥अस्योदाहरणं॥यंत्रस्थितोक्षां
शाः २८।१० दृष्टनक्षांऽशाः २५।० अत्रसूर्योन्ननांशाः प्राच्याः २६म्योलग्नंसप्तत्यंदृष्टदोसूर्यसंमिति॥०।०।० कर्कलग्नं ३।२१।० प्र

कुनेनिरक्षेरविचंद्रभक्तेष्टयोर्विलग्नं॥ ४२॥ द्यूमध्यरेखांकशशांकचिन्हानेरत्रिनिघ्नेरचतुर्विभक्ते।यदाप्यतेनद्दयणेभगाद्यास्
लंगनस्यात्किलकालरत्नैः॥ ४४॥ स्वयंरूपायुषकर्मगंदयोगंगमाहतेनत्वधिभिरूहतेच॥ आषाढतेस्यात्किलयोगपूर्दशोघंभचक्राप्यधिकं
तुवर्षं॥ ४५॥ गतंविशाहंनिजभागहारगतेष्टयुक्तेनविहृतेनपथ्या॥ चंद्रार्कभुक्तेनभभक्तमेवंलब्धंदिनाद्यंभकलंतिथेस्कः॥ ४६॥
एष्यत्यनेनेषुभवन्त्यहर्दृतेर्विनिघ्नंदविहृतंभक्तं॥ दिनादिकंस्यात्किलयोगजेचपथ्याहतेसूर्यशशांकभक्तं॥ ४७॥ योगेनरामापहतेन
भुक्तंलब्धंदिनाद्यंफलमेवमेवं॥ ग्रहेभवेदादधिकैर्धरात्रैर्भवेच्चमिश्रेणसमेकृतंतत्॥ ४८॥ एषाचार्य्या॥ निरक्षेकुजेभागपरैररवा
यांस्वस्वद्यंचंद्रांशोनंचकालरत्नैर्निवेश्यस्थानहृयाप्तभागार्थंचिन्हंकार्यं॥ गणनात्तद्यमध्यरेखायाःपरतःषट्षट्दंडादिकंमेषादिकार्यः
चंद्रेणगतमितिकोर्थः॥ सूर्यांशैर्निरक्षेभुभोपरिस्थेनमितिमकरगतनेयत्रलग्नंतिथेरेकयमिताःसूर्यांशाःकथ्यंते॥ एवंचंद्रांशैर्निरक्षभु
क्तेष्टयत्रभागाग्र्यंस्यात्तेनचंद्रांशोद्धारार्थंशंकवःप्रायंते॥ यदिनपतंतिततरा३६०योज्यपात्यंते॥ हृदद्राभिर्भाज्यंतेनयल्लब्धा भुक्तघ्नि
पदादिगतंतिथयोभवंति॥ अथनक्षत्रानयनं॥ द्यूमध्यरेखांकशशांकचिन्हांतरंकोर्थः॥ कालघ्नेमध्यांतररेखातोयत्रभगानानाश्वंद्रां
शलब्धाःमेषंतेषुत्रिनिघ्नेषुचत्वारिंशताभक्तेषुयद्यल्लब्धंतयाप्तेनतदंकाश्विन्यादिगतनक्षत्राणिभवंति॥ यद्दियोगेकृतेसतिभच
क्रार्ध्याधिकंभवतिषष्ट्याधिकशतत्रयंतायतेनतदाभचक्रमवशेष्यंषष्ट्याधिकात्त्रिंशतापाल्येत्यर्थः॥ अथतिथ्यादिनांघटिनयन
मार्ह॥ गतंविशाहंगतभागहारगतंकोर्थः॥ तिथिनक्षत्रयोगानयनसमयेतिथ्यादिलब्धेषुयत्रेषुनक्षत्रेणभगणेतेषांगतमभिधीयते॥ तं
निजभागहारहृतंधनमेष्यमाणमिति॥ तिथ्यादिनांकमाहृतगम्यंभवति॥ तद्दतगम्यंवाषष्ट्याहतंरविचंद्रभुक्त्यंतरेणभज्यते॥
एतन्मासलब्धंतिथेर्दिनाद्यंदिनघटीफलात्मकंसर्वमपिभवति॥ इतितिथिः॥ अथनक्षत्रं॥ एष्यतिगम्येऽतीतेनगतेभजेनक्षत्रे
षष्टिःपथ्यागुणितेनाहृतेयाचंद्रभुक्त्याभक्तेसतिलब्धंनक्षत्रस्यदिनादिकंभवति॥ अथयोगानयनं॥ योगजेच॥ योगस्यगम्ये
पथ्याहतेसूर्यशशांकगतियोगेनरामापहतेनलब्धंदिनाद्यंयोगस्यभवति॥ एतद्दिनाद्यंफलमेदधिकेग्रहेत्ववेद्यं॥ अर्धतत्रिकृतुघ्न

CUB
1941

हेमिश्रेणमंस्कर्तनंकार्यं॥ गतेविशोध्यलब्धमिष्टाद्यमिश्रनियोज्यशेषदिष्टादिनमंस्कर्तनंकार्यमित्यर्थः॥ अथतिथ्यानयनेउदाहरणं॥ संवत् १४३३ वर्षेचैत्रवदि ३० अमावास्यायांभौमयंत्रेणस्फुटोरविचंद्रोसाधितो॥ तत्रनिरयनोर्कः ११।१४।४३ भुक्तिः ५९। २१ चंद्रः ११।२०।२८। भुक्तिः ८१।८ रयंत्रेकेनिरक्षभूजापरिधिसंमितमंकगननंकालवृत्तेरवानः सप्तत्रिंशच्चतुश्चत्वारिंशदधिकशतत्रयोंशेषु ३४४। ३७ छे न्नेथवरव्यंशाः ३४४।४३ चंद्रांशाभ्यः ३५।३६ पतितान्नानमंतरं ७।४३ एवंद्वादशभिर्भक्तंलब्धंतिथिस्फुटेशून्यं। एवंगता अमावास्या तिथिः शोषदिष्टंफलं०।३५।४० एतद्गतनवघ्नानिदिनमिश्रात्। ४४।५८ विशोध्यज्ञातंचैत्रवद्यअमावास्याप्रमाणंघटी१८ पलं१८ एवंसर्वत्राथानेनव्यं अनक्षे॥ अथनक्षत्रानयनेउदाहरणं॥ तिथ्यानयनेपूर्ववेचंद्रांशाः ३५०।३६ आनीताः संतिनेत्रिगुणीतान्नानाः १०।५१।४८ एतच्चत्वारिंशता४० विभक्तंलब्धान्यश्विन्यादिनिगतनक्षत्राणि २५ शोषमस्त्येवगतं११।८ एतत्सर्वमंगुष्ठपर्वज्ञानं ६।३८ एतत्त्रिगुणितंइष्टभुक्तघा २४।२३ विभक्तंलब्धंदिनादिकंफलं०।११।१६।१० एतद्गतेति॥ यशोनतदिनमिश्रात् ४४।५८ विशोध्यज्ञातंचैत्रवद्यअमावास्यायां ३० उन्नताडपदानक्षत्रंघटी २८ पलं३८ प्रमाणंप्राप्तं॥ एवंसर्वत्र॥ अथयोगानयनेउदाहरणं॥ पूर्वानीताःस्वस्वांशाः ३४४।४३ चंद्रांशाः ३५०।२६ उभयोर्योगः ६९३।९ अत्रचक्रार्धाधिकत्वात्चक्रंशोधयेत् अपास्यशेषांशाः ३३५।९ त्रिगुणिताः १००५।२० चत्वारिंशताविभक्ताः प्राप्तदिक्कंनादयोगतयोगाः २५ अस्त्येवगतं०।२० एतत्सवर्णनेज्ञातं ३२० एतत्त्रिगुणितंइष्टकर्कटयोगे न २५।०।२१ भक्त्वनेलब्धंदिनादिकंफलं०।३।२० एतद्गतदिनघ्नातनदिनमिश्रात् ४४।५८ मध्याद्यास्यज्ञातंचैत्रीअमावास्या यांघट्यात्मकंयोगघटी ३०।३८ वर्तते॥ एवंसर्वत्र॥ अथतदिनेसूर्यमिष्टांतानंचैत्रीअमावास्याघटिका १० पलं ३५ उन्नताभाड्य दाघटिका २०।पलं ३० प्रासायोगघटिका ३६ पलं ४० प्रमाणोवर्तते॥ तिथ्यंतरपलानि ५१ नक्षत्रांतरपलानि ६१ योगांतरपलानि ५८ प्रमाणमस्मिन्ग्रंथांतरत्वान्नदोषः॥ एवंसर्वत्रज्ञेयं॥ अथद्वादशांगुलशंकुनः सप्तांगुलशंकोः छायानयनं॥ शंकुप्रभामूलिहता रविभिर्विभक्तासोमनदत्वमकलंफलमंगुलाद्यं॥ द्विस्तंचनद्वादशनिघ्नमिष्टंसप्तांकशंकोः छायाफलंस्फुटनरंगणज्ञैर्निर्दिष्टं॥४९॥

645
1941

ख्यात्मा॥ द्वादशांगुलशंकोर्यो छायाफलज्ञानः प्राग्भासमभिगुण्यतेद्वादशभिर्भज्यतेचतत्प्राप्तमंगुलादिकंफलंसप्तांगुलेशंकोश्छाया भवति॥ उदाहरणं॥ द्वादशांगुलशंकुच्छाया ९।४।१० सप्तगुणा ७९।१० द्वादशभक्तालब्धं अंगुलाद्यमेसप्तांगुलेशंकोश्छाया ६।५।१८ एवं सर्वत्रापिज्ञेयं॥ अथसप्तांगुलशंकोर्द्वादशांगुलशंकुच्छायानयनमाह॥ सप्तांगुलस्यप्रणिहत्यशंकोश्छायापलंगविभज्यचरोंशकैः॥ लब्धंफ लंस्वर्यमितस्यशंकोश्छायांगुलाद्यागणकैः प्रदिष्टा॥ ५०॥ व्याख्या॥ सप्तांगुलशंकोर्यांछायाफलज्ञानः प्राग्भासाद्द्वादशभिः प्रणिहत्यसप्त भिर्विभज्यतल्लब्धंद्वादशांगुलशंकोश्छायांगुलाद्यभवति॥ उदाहरणं॥ सप्तांगुलशंकुछाया ६।५।१८ द्वादशगुणा ७९।१० सप्तभक्तालब्धं द्वादशांगुलशंकुछायाज्ञायते अंगुलाद्या ११।४।१० अत्रान्यानयनेएवमेव॥ अथेष्टोन्नतांशेभ्योद्वादशांगुलसप्तांगुलछायानयनं॥ इष्टोन्नतांशान्नवतेर्विशो यनइष्टांशकोष्टहतयाष्टहृत्वा॥ निघ्नीनिजंशंकुभवंचवर्गेनयाभजेद्दंगुलजाप्रभेयाः॥ ५१॥ व्याख्या॥ इष्टोन्नतां शानोंशंकुद्वयस्यमध्यांगुलाद्याछायाभवति॥ अत्रोदाहरणं॥ यथा॥ इष्टोन्नतांशाः १२ एतेषांद्वादशांगुलशंकोः कियतीछायाभवति॥ उ न्नतांशा १२ नवतेश्शुना ७८ एतेषांछायापुन्नक्तिरिवनज्ञानः प्राग्भांगुलाद्याः १।२९ अनयासप्तांगुलशंकुवर्गं ४९ विभजेत्॥ ततोलब्धं द्वादशोन्नतांशानांसप्तांगुलशंकोश्छायांगुलाद्याः ३।२ एवनक्षत्रापिसमानयं॥ अथयंत्रेणपूर्ववेप्राकारदेवालयद्वारणस्तंभशृंगादिदू रदर्शनादुच्चत्वाज्ज्ञानमाह॥ स्तंभादिकानांमूनविधत्वाद्यंत्रेणनक्षत्रवदुच्चनायाः॥ ज्ञेयस्त्वपादाग्र॰ अथभुजंभुजाग्रमर्पयंकथित्वातदुन्न तांशान॥ ५२॥ ज्ञात्वाचकोष्टहृतयाचशंकोः छायांगुलीत्वाच्चन्यूनमस्यचैक॰॥ क्षिपन्विकर्षंनलधियात्रभूयोभुजाग्रभागेननदंडविध्वा॥ ५३॥ समंकृयंदूमिमथापिचिन्हदृष्टांतरमसप्तसमाहतेच्च॥ सयादतंवानिजमानयुक्तंकृत्वाचदृष्टादितनंतुगनाजः॥ ५४॥ व्याख्या॥ स्तंभा दिकानामग्रंयंत्रेणविधानुंगनायाज्ञेयंज्ञानायस्वपाग्रभुजाचिन्हयित्वातदुन्नतांशान्नस्तंभादीनामुन्नतांशाविज्ञायनावनामुन्नतभा मानांशंकुद्वयस्यमध्याद्यन्यूनस्यचैकस्यछायाफलज्याकोष्टकेभ्यो०॥ गृहीत्वातत्रसबुध्याएकंक्षिपेत्॥ अथवातंतोविकर्षंनूस्तपतितं नुन्नतांशानूनज्ञात्वाभयस्तदुपरिभुजाग्रमारोप्यभूमिस्थापुवचिन्हादग्रतः पृष्टेनश्चक्रगमाणस्तंदवस्तंभादीनामग्रंभुजाच्छिद्रेणविधा

स्वपादाग्रमिमंकंचिन्नदयस्यांतरंहस्वविनम्यंगुलाद्यंपरिमाग्रंकचस्थापयेत्॥ यदिमध्यांगुलस्यच्छायाग्रंहीनंभवेत्तदांतरंसप्तभिर्हन्यते
यद्यन्यस्यतदाद्वादशभिः॥ एवंकृतेसतिनिजवपुर्भानंतत्रमंकोज्ञेयः॥ षंडितइंदिनस्थानस्यतुंगतांवदेत्॥ अत्रोदाहरणं॥ तोरणा
देःशिरमिनक्षत्रंचद्वैरंगच्छायोन्नतांशाः६६ तदोदक्संज्ञनतोरणस्थस्वपादाग्रेचिन्हितेफलच्छायाकोष्ठकेषुषट्पृष्टिभागानांद्वादशांगुल
ज्ञांकोःछायालब्धं ५।२१ अत्रकस्मिन्बुध्यक्षिप्तज्ञातोछायाः६।२१ अत्रपत्रफलच्छायाकोष्ठकेषुदृश्यते॥ छायाभवतिसकोष्ठकोज्ञेयः
नदुपर्यूनतांशावर्तनेनतोत्रषण्णामंगुलानामुपरिप्राग्गोऽन्यनभागाः६२ ष्यूनतांशेषुभुज्ञाग्रमारोप्यपूर्वस्थानादग्रतःपश्चा
द्वायथाक्रम्यतेनथाभूयोज्ञस्थानस्यस्थिरेणनक्षत्रवह्निध्यतेपुनः स्वपादाग्रेचिन्हितेपूर्वापरचिन्हयोरंतरंप्राग्वज्ज ६२ तस्मिन्नुद्वा
दशांगुलंदंडसमवपुर्भानिदक्संज्ञत्रयुक्तेज्ञानाः २५॥ एतद्दिनस्थानस्याग्रेऽभ्रमानमागतं॥ एवंसर्वत्रकरणीयं॥ अथयंत्रेभौमादिपंच
ग्रहस्योदयमाह॥ मार्गस्थंप्राक्कपालेनिधायचिन्हंमृगाग्रादथकालरज्ज॥ कुर्यादभीष्टस्यखगस्यकालांशकेषुवामंमकरानने च॥
५६॥ स्वस्वांकयोःपृष्ठकुंडलेथतल्लग्नमक्षोदयगंयदस्य॥ ग्रहेभचक्रेविनजेडुखेटांतरंखगेनार्यायचिन्हकभुक्त्या॥ ५७॥ मार्ग
स्थितेनत्रगभस्तिखेटंभुक्त्यंतरेणानमिदंचकुर्यात्॥ लब्धोदनादिस्फुटलंग्रहस्यकालःसचस्यादुदयाभिधानः॥ ५८॥ एषांच्छा
यया॥ मेरुलंबमयांशाग्राक्कपालेनेउदयंरवायांनिधायकाक्षवृत्तेयत्रमृगाग्रंलग्नंभवति॥ तत्रचिन्हंकुर्यात्॥ तदुद्भुतंतस्माच्चि
न्हादभीष्टग्रहस्यकालांशकेषुवामेअग्रदक्षिणंचिन्हंकृत्वामंकमाननंरंध्रापयेत्॥ एवंकृतेसतिप्राक्कृतेयत्रलंबलग्नतोनलग्नंतस्य
ग्रहस्योदयांगमायनंभवति॥ तत्रकालांशाज्ञातइष्टं॥ शुक्रगुरुज्ञार्किकुजाःकालांशाद्यत्रनगैरभंवति॥ शु९ गु११ बु१३ शा१५
भौम१० एतेषुउदयकालांश्चज्ञेयाः॥ अगतगम्यदिनघटीपलानयनं॥ ननोलग्नग्रहयोरयत्रक्रमस्थितेग्रहेरविरवेर्भुज्यते॥ ननोल
ग्नंभीष्टग्रहस्योदयंगण्यमानेक्षितिदिकालः स्यात्॥ लग्नंगतः कालः स्यात्॥ अथैष्यकालः स्यात्॥ इतिभावार्थः॥ इदमग्रेव
क्ष्यते॥ अत्रोदाहरणं॥ संवत्१९१४ आश्विनशुद्धपौर्णमास्यां१५ गुरुदिनेअर्धरात्रसमयेमायनोरविरुक्कोसाधितोरविः६।२।२९।०

भुक्तिः५१।२८।१२ भुक्तिर्वक्रेना२४।१२ रवंप्राक्कपालेनिधायनेमकाननंचनुःसमन्यधिकरानेषु१०४ लग्नंतत्रचिन्हेकृतेसाक्ष
म्यादयवशाद्यमानमदस्वंअहोरात्रांशात्मानंपूर्वचिन्हादग्राक्कृष्टभागैगणयित्वामकराननंस्थाप्यः॥ तत्रज्ञाताः१६९भागाःएवं
कृतेग्राक्कपालेकन्याकर्कलग्नंसायनं५।२४।० उपविष्टं॥ एतच्छुक्रस्याक्षसंध्यूदयाल्यंलग्नंभुच्यते॥ लग्नशुक्रयोरंतरंभागादिकं५ षष्ठ्या ६२
सवर्णितं२०० वक्रवशात्तरविशुक्रभुक्तियोगेन८४भक्तं॥ ततोलब्धंदिनादिकालः३।३४।१० यदिलग्नाद्दिनोग्रहस्योदागतकालः यदि
लग्नादधिकस्योदग्रयःकालः गतं३।३४।१० मिश्रान्४५।५ यौध्यतेततोआश्विनशु११ चंद्रेउदयाद्गतघटी१० पल४८समयेशु
क्रोदयोज्ञातइतिसिद्धांएवमन्यत्रापि। अथयंत्रेणभौमादिपंचकस्यास्तज्ञानं॥ इष्टदिनस्पष्टखगस्यचास्तकालेग्रहीत्वाभवेल्लग्नांशा
न्॥ विष्यतेननेनेषुनिवेश्यविद्याद्गुजेपरंभीष्टखगस्यलग्नं॥ ५९॥ ततोकथितस्वामकराग्रमंशाभागंविधायापरभ्रुजेदृशं॥ पुनश्चभागैः
प्रविधायचिन्हंचिन्द्वयस्यांतरसंनिभज्ञान॥ ६०॥ कालांशकेभीष्टखगस्यहीनात्कालांतरंयेषुविभज्यतेसुरावत्॥ ९ स्वस्वगश्चदधिकस्त
देष्यःकालोभवेद्दिनतरंयतस्मिन्॥ ६१॥ अनयेर्ध्यक्षया॥ इष्टदिनेऽभीष्टग्रहस्यास्तलग्नंविद्यात्तज्ज्ञानीयात्॥ ततोमकराननमंकथित्वांशास्त
र्यस्यभागमंशेऽपरकृत्तेनिवेश्यपुनर्भागाननेचिन्हंकृत्वाचिन्द्वयस्यपूर्वापरचिन्हयोरंतरंगृहीत्वानुभागानंशानिष्टग्रहस्यकालांशकेषुक्रमेण
न्यस्य॥ अथशेषंपुरावद्भवेत्॥ स्वंस्वंदधिकोग्रहोभवतिनतदाख्यः कालः अथचेद्दिनोभवतिनतदागतकालः॥ अत्रोदाहरणं॥
संवत्१९१४ आश्विनवदि३० गुरुदिनेऽर्धरात्रसमयेस्फुटोरविरुक्कोयंत्रेणसाधितोरविः साधन५।१८।५६भुक्तिः५८।४०शुक्रः
५।२९।४३ भुक्तिःस्फुटा २७।१५ तत्कालस्फुटकालमयेश्रवणनक्षत्रोन्नतांशाः प्राच्याः६० तत्रनक्षत्राननेममानीतेअपरकृत्तेश्व
कालेलग्नंमायनं५।२७।२० लग्नंवर्तनेमकराननंतु१५ ७ उपरिलग्नंतत्रचिन्द्वयांतरात्कर्कस्यकालांशात्यात्यंते॥ बहुत्वात्लघ्व
नि। तद्यथाछेद्यमेवांतरंसवर्ण्यवक्रत्वाद्भुक्तियोगेनभाज्यते८६।१५ लब्धादिनादिकालः१।२४।४२ यदिस्वर्धकोग्रहस्योदग्रयःका
लस्तर्हिलग्नस्योदागतकालः॥ अत्रेष्यकालः१।२४।४२ एष्यलग्नमिश्रः५।४५।२५० मध्ययोज्यं ६ जातंएतावता आश्विनशु २ द्वितीयायांनि

647
1941

दिनेगतघटी १० पछे ७ समयेन क्रमात्सः पश्चिमाभविष्यति॥ ॥परःशतानां संनुकर्वाभ्यगणांस्वार्थोपपत्येगणितप्रबंधाः॥ यस्मा
क्मेनलिखकेवष्यायपगेपकागयविधानमात्र॥ ६२॥ इतिश्रीयंत्रराजग्रंथभंगीसमाप्तोयंयंत्रराजटीका॥ ग्रंथसंख्या १८५०
अथवलययंत्रं॥ वृत्तार्धधृतिभागंएकैकस्यांपंचभिर्गुणान॥ नस्यांशकेचतुर्थेछिन्नेश्यभागेन॥ १॥ भागानिरेकागुणसंगु
णाभेदिनार्धभक्तागतेष्टनाड्यः॥ इतिवलयंत्रं॥ शंकुःप्रकल्प्यार्कमितांगुलोत्रतन्मानतोबुद्धिमताचरहिः॥ यद्वप्रक
ल्प्यकृतसंगुणावास्यात्कल्पनामद्गुरसंप्रदायात॥ २॥ शंकुप्रभाग्रंस्थगतीदृयत्रतच्चिन्तनःस्वरसतुतत्समाणे॥ न्येयंक्रमाने
तुचयन्मितांकैस्मृत्वासंख्याघटिकाःक्रमेण॥ ३॥ इतिचाबुकयंत्रं॥ अथप्रतोदयंत्रंविद्यर्कमुख्य॥ ॥ स्वर्यांसंच
विहृन्मनुग्रहगजर्त्रयोगुणाः प्रश्नभालिप्ताः स्वार्कगुणा १२० भवेत्क्रकलिकाभक्ताः २१६०० इहायुस्तनोः। यातर्क्ष
गुणाहतंस्वरवि १२० हृल्लब्धंस्वकुरुस्वार्कतः १२० ग्रहोध्यंचसमीपगंचनदुभयोर्यत्स्वछेकेनायुषा॥ १॥ तद्वत्स्वं
प्रथमोत्यमध्यमवयस्त्र्यंगांकयुक्तवृद्धिनोयानंस्यात्तुवियोक्तिनंतनुभवायुष्येणसंताडयेत॥ एष्यर्क्ष १८गुणेन
स्वार्कविहृतंशोधयेदेष्यंस्वेवंवार्यांघस्वगादर्थांशकभवायुर्वृद्धेर्वाकुरु॥ ॥ इतिप्रश्नकालादायुर्दायानयनं॥

श्रीः॥ ॥:॰ ॥श्रीः॥ ॥:॰ ॥श्रीः॥ ॥:॰ ॥श्रीः॥ ॥

649
.1941

ROYAL ASIATIC SOCIETY. LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

इति पंचराजटीकाग्रंथसमाप्तः ॥ ग्रंथः संख्या १३६०